

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ❖ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SAVUNMA HARCAMALARI, CARİ DENGE VE SİLAH İTHALATI İLE
EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sümeyye ÖZBURAK

Uluslararası Ekonomi Politikaları Anabilim Dalı

Uluslararası Politik Ekonomi Programı

ARALIK 2020

BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ❖ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SAVUNMA HARCAMALARI, CARİ DENGİ VE SİLAH İTHALATI İLE
EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Sümeyye ÖZBURAK
(19297531063)**

Uluslararası Ekonomi Politikaları Anabilim Dalı

Uluslararası Politik Ekonomi Programı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Salih KALAYCI

ARALIK 2020

BTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 19297531063 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Sümeyye ÖZBURAK, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "SAVUNMA HARCAMALARI, CARİ DENGİ VE SİLAH İTHALATI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Dr. Öğr. Üyesi Salih KALAYCI**
Bursa Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Adı SOYADI**
... Üniversitesi

Prof. Dr. Adı SOYADI
.. Üniversitesi

Prof. Dr. Adı SOYADI
... Teknik Üniversitesi

Savunma Tarihi : 3 Aralık 2020

SBE Müdürü : **Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER**
Bursa Teknik Üniversitesi

İNTİHAL BEYANI

Bu tezde görsel, işitsel ve yazılı biçimde sunulan tüm bilgi ve sonuçların akademik ve etik kurallara uyularak tarafımdan elde edildiğini, tez içinde yer alan ancak bu çalışmaya özgü olmayan tüm sonuç ve bilgileri tezde kaynak göstererek belgelediğimi, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ederim.

Öğrencinin Adı Soyadı: Sümeyye ÖZBURAK

/

İmzası:

Aileme,

ÖNSÖZ

Tez çalışmamın hazırlanması sırasında yardımlarını ve katkılarını esirgemeyen kıymetli Dr. Öğr. Üyesi Salih KALAYCI hocam ve beni bu alanda yüreklendiren kıymetli hocam Prof. Dr. Abdullah IŞIKLAR ve Doç. Dr. Nuri KORKMAZ başta olmak üzere tüm hocalarıma, hayatımın her alanında desteklerini hissettiren çok kıymetli eşime, aileme teşekkürü borç bilirim.

Aralık 2020

Sümeyye ÖZBURAK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	vii
ÖZET.....	ix
SUMMARY	xi
1. GİRİŞ - SAVUNMA HARCAMALARI HAKKINDA TEORİK ÇERÇEVE	13
1.1 Savunma Harcamaları	14
1.1.1 Savunma ve Savunma Harcamaları Kavramı	14
1.1.2 Savunma Sanayi Kavramının Ortaya Çıkışı	16
1.1.3 Soğuk Savaş Dönemi ve Savunma Harcamaları	16
1.1.4 Savunma Sanayisinin Özellikleri	18
1.1.5 Ülkelerin Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler	19
1.1.6 Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme ve Cari Denge İlişkisi	22
1.1.6.1 Askeri Keynesyen Model	26
1.1.6.2 Neo Klasik Model	27
1.1.7 Ülkelerin Savunmasının Planlanması	27
1.1.8. Uluslararası Silah Ticareti.....	28
2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI	32
3. METODOLOJİ VE VERİ ANALİZİ	49
4. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	62
KAYNAKLAR	65
ÖZGEÇMİŞ.....	70

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IMF	: International Monetary Fund
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
SIPRI	: Stockholm International Peace Research Institute
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
ARDL	: Autoregressive Distributed Lag
CCR	: Canonical Cointegrating Regression
SIPRI	: Stockholm Uluslararası Barış Araştırma Enstitüsü
G 7	: Group of Seven (En Gelişmiş 7 Ülke)
G 8	: En Gelişmiş 8 Ülke
Diğ.	: Diğerleri
Vb.	: Ve Benzeri
OECD	: Ekonomik İş Birliği Ve Kalkınma Teşkilatı
AHP	: Analitik Hiyerarşi Süreci
D 8	: Gelişen 8 ülke
ADF	: Augmented Dickey Fuller Testi
VAR	: Vektör Otoregresif
DOLS	: Dinamik En Küçük Kareler
CCR	: Kanonik Eşbütünleşme Regresyonu
FMOLS	: Düzeltilmiş En Küçük Kareler

Şekil 1 Bölgelere Göre Dünya Askeri Harcamaları	17
Şekil 2 Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler ve İktisadi Etkileri	26
Şekil 3 1980-2019 Yılları Arasında Dünyada Gerçekleşen Silah Transferi Miktarı	29
Şekil 4 ABD için I(0) düzeyinde GSYH, Savunma Harcamaları, Cari Denge ve Silah İthalatı	51
Şekil 5 ABD için I(1) düzeyinde GSYH, Savunma Harcamaları, Cari Denge ve Silah İthalatı	52
Şekil 6 ABD için VAR Modeli (AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri)	53
Şekil 7 ABD'nin 1975 – 2017 Dönemleri için Etki Tepki Analizi	57

Tablo 1: Savunma Harcamaları	15
Tablo 2 2014-2019 Ülkelerin Silah İthalatı Değişimleri	29
Tablo 3 Savunma Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki Üzerine Makaleler	49
Tablo 4 ADF ve PP Birim Kök Testleri (1975 – 2017)	50
Tablo 5 Johansen Eş-Bütünleşme Testi (1975 – 2017)	52
Tablo 6 ABD'nin 1975 – 2017 Dönemleri için Varyans Ayrıştırması Analizi	56
Tablo 7 ABD için FMOLS, DOLS ve CCR Modelleri (1975 – 2017)	58
Tablo 8 Hindistan için FMOLS, DOLS ve CCR Modelleri (1975 – 2017)	59
Tablo 9 Suudi Arabistan için FMOLS, DOLS ve CCR Modelleri (1975 – 2017)	59
Tablo 10 Hausman Testi Sonuçları	59
Tablo 11 Gelişmiş Ülkeler için Panel Veri Analizi Sonuçları	60

SAVUNMA HARCAMALARI, CARİ DENGİ VE SİLAH İTHALATI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

ÖZET

Güvenlik kavramı insanın yaratılışından beri hayatını devam ettirebilmesi için en büyük ihtiyaçlarından biri olmuştur. Bu güvenlik arayışı ve ihtiyacı devletlerin kendilerini savunma mecburiyetini beraberinde getirmiştir.

Dünya savaşları, Soğuk savaş, ülkeler arası kutuplaşma, güç kavgaları, zengin olma isteği, egemenlik anlayışı vb. sebepler dünya genelini etkileyen bir hale gelmiştir. Dünya üzerinde netlik ortamının daima sürmesi çok iyimser bir yaklaşım olacaktır. Uluslararası çıkar ilişkileri sürdüğü sürece belirsizlik artacak, bu belirsizliğin arttırdığı karmaşık ülkelerin kendilerini koruma ve egemenliklerini elinde tutma arzusunu tetikleyecek, vatandaşlarını koruma isteği iyice arttıracak ve karşı konulamaz bir talep haline gelecektir. Bu durumlar doğal olarak ekonomik birimler üzerine de yansımıştır çünkü savunma harcamalarını egemenliğin bedeli olarak düşünmek mümkündür.

Ülke üzerindeki karmaşa ortamı artıkça doğal olarak savunmaya ihtiyaç artmakta ve bu ihtiyaç beraberinde savunma alanına daha fazla kaynak aktarmayı gerektirmektedir. Çünkü savunma harcamaları kamu harcamalarından savunma hizmetleri adına ayrılan kısımdır. Bununla birlikte savunmaya ayrılan pay ülkenin içinde bulunduğu tehdit artıkça artmaktadır.

Benoit'ten beri savunmaya ayrılan kaynağın ekonomiyi ne yönlü etkilediği üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmaların sürekli tazelenmesinin nedenleri arasında tarih boyunca devletlerce savunmaya pay ayrılmış olması ve bu paydan hiçbir devletin vazgeçememiş olması yatmaktadır. Önemli olan bu savunma payını optimum düzeyde tutmaktır. Çünkü savunma harcamalarına çok kaynak ayırmak doğru bir savunma planının olmadığını göstermektedir. Doğru bir plan ve gerekli düzeyde savunma harcamaları planlaması ekonomik büyümeyi en iyi düzeyde etkileyecektir.

Ülkelerin savunma harcamalarını yaparken onları etkileyen birden çok faktör vardır. Genel bir çerçevede bakıldığında gelişmiş ülkelerin daha fazla savunma harcaması yaptığı görülmektedir.

Bu çalışma, Augment Dickey Fuller testi, ADF Birim Kök testi, Johansen Eş bütünlük Testi, Varyans ayrıştırma analizi, Housman testi, Panel veri analizi kullanılarak; seçili ülkelerde askeri harcamalar, cari denge ve silah ithracatının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir.

Çalışmada öncelikle 1965-2015 yılları arasındaki dönemde Türkiye incelenmiştir. Türkiye'nin ekonomik büyümesindeki uzun dönemli faktörler tespit edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Kanada ülkeler de

ilave edilerek araştırma genişletilmiştir. Tüm bu ülkeler arasında ampirik bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada seçilecek tarih aralığı verinin bulunabilme özelliğine göre seçilmiştir.

ECONOMETRIC ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP BETWEEN DEFENSE EXPENDITURES, CURRENT BALANCE AND WEAPON IMPORT AND ECONOMIC GROWTH

SUMMARY

Security has been one of the biggest needs of human beings to survive since their creation. This search and need for security brought with it the obligation of states to defend themselves.

World wars, cold war, polarization between countries, power struggles, desire to get rich, understanding of sovereignty, etc. have become affecting the world. It would be a very optimistic approach if we think economic stability could be stable. As long as international relations of interest persist, uncertainty will increase, the complexity that this uncertainty increases will trigger the desire of countries to protect themselves and hold their sovereignty. As long as international relations of interest persist, uncertainty will increase, the complexity that this uncertainty increases will trigger the desire of countries to protect themselves and hold their sovereignty. This complexity will also increase the desire of countries protect their citizens. This desire will become an irresistible demand. These situations naturally reflected on economic units, because it is possible to consider defense expenditures as the price of sovereignty.

As the chaos in the country increases, the need for defense naturally increases, and this necessity necessitates the transfer of more resources to the defense field because defense expenditures are the part allocated from public expenditures for defense services. However, the share allocated to defense increases as the threat to the country increases.

Since Benoit, studies have been carried out on how the resource allocated to industry affects the economy. One of the reasons for the constant renewal of these studies is that throughout history, states have allocated a share of defense and that no state has given up this share. The important thing is to keep this defense margin at an optimum level, because allocating too much resources to defense expenditures shows that

there is no correct defense plan. A correct plan and planning of the required level of defense expenditures will affect the economic growth at the best level.

There are multiple factors that affect countries when they make their defense spending. From a general perspective, it is seen that developed countries spend more on defense.

This study investigated the effects of military spending, current account balance and arms exports on economic growth in selected countries using Augment Dickey Fuller test, ADF Unit Root test, Johansen Cointegration test, Variance decomposition analysis, Housman test, Panel data analysis.

The study primarily examined Turkey's 1965-2015 year. Turkey's economic growth in the long-term factors have been determined. Later, the research was extended by adding some countries such as France, Britain, Germany, Italy, Canada.

An empirical research has been conducted across all these countries. The date range to be selected in the research was selected according to the availability of data.

1. GİRİŞ - SAVUNMA HARCAMALARI HAKKINDA TEORİK ÇERÇEVE

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi sıralamasında ilk basamakta karşılanması zorunlu olan fizyolojik ihtiyaçlar bulunmaktadır. İnsanlar yaşamlarını devam ettirebilmek için fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Bu ihtiyaçların karşılanması ne kadar önemliyse hangi ortamda ve ne şekilde karşılanacağı da o kadar önem arz etmektedir. Bu yüzden en az fizyolojik ihtiyaçlar kadar ikinci basamaktaki güvenlik ihtiyacı da önemlidir.

Güvenlik ihtiyacı bireylerin tek tek karşılayabileceğinden daha büyük önem arz etmektedir. Bu yönüyle toplumun karşılaştığı tehlikelerden korumak ve fizyolojik ihtiyaçlarını da güven içerisinde gerçekleştirebilecek olmak elbette devletlerin görevidir. Devlet bu görevleri yerine getirirken bir takım hazırlıklar yapacaktır. Tarihin ilk dönemlerinden beri devletler savunma sistemlerini üretmeye çalışmış ve bu da savunma sanayisinin temellerini oluşturmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye'de 1965-2015 yılları arası dönemde yıllık veriler kullanılarak ekonomik büyümenin hangi faktörlerden etkilendiğı ve bu etkinin hangisinin uzun dönemli olarak daha belirleyici etkiye sahip olduğunu tespit etmek amacıyla mevcut olan iktisat literatürüne ek olarak Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeli Model yöntemi (Autoregresivve Distributed Lag (ARDL)) uygulanmıştır. ARDL, makroekonomik değişkenler arasındaki kısa dönem ve uzun dönem ilişkileri analiz etmede kullanılan bir yöntem olmakla birlikte kullanılan serilerin düzeyde ya da farkta durağanlık durumunu sorgulayıp bu konuda seride ya da farkta durağanlık olması halinde de örnekleme bilgi kaybetmeksizin tutarlı sonuçlar verebilmesi yönünden önemlidir. Bunun yanı sıra, örneklem boyutu küçük olduğu durumda bile örneklem açısından bilgi kaybına neden olmadığından sağlıklı ve kabul edilebilir tahminler sunabilmektedir. Bunun yanı sıra değişkenler arasında uzun dönemli ilişki ortaya koyulurken tahmin süreci boyunca karşılaşılan içsellik problemi ve elde edilen uzun dönemli katsayıların yorumlanamamasına ilişkin problemleri tam anlamıyla ortadan kaldırabilmek maksadıyla Modifiye Edilmiş Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi

(Fully Modified OLS) (FMOLS)), Dinamik Sıradan En Küçük Kareler Yöntemi (Dynamic OLS) (DOLS)) ve Kanonik Eşbütünleşik Regresyon (Canonical Cointegrating Regression (CCR)) yöntemleri uygulanmıştır. Bu ilave yöntemlerinde kullanılmasının nedeni, ARDL yöntemi ile elde edilmiş sonuçların tutarlılığını ve güvenilirliğini yeni eş-bütünleşme yöntemleri kullanarak test edebilmek ve elde edilen katsayıları yorumlamaya olanak sağlamasıdır. Çalışmanın planı şu şekilde olacaktır: İlk olarak ilgili literature tanıtılmış, daha sonra teorik model kullanılmış, ekonometrik metodoloji ve very seti detaylıca işlenmiştir. Üçüncü olarak ampirik sonuçlar hakkında tartışılıp, sonuç ve öneriler kısmına yer verilmiştir.

1.1 Savunma Harcamaları

Çalışmamıza başlarken savunma ve savunma harcamalarının tanımlarını yapmak çalışmayı anlamamız hakkında faydalı olacaktır.

1.1.1 Savunma ve Savunma Harcamaları Kavramı

Savunma, kelime anlamı olarak saldırıya karşı koyma anlamına gelmektedir. Bizim çalışmamızda ele aldığımız savunma harcamaları kısmı ülkelerin askeri savunma sistemlerini kapsadığından savunma kelimesinin askeri anlamı olan “seçilmiş bir alanda düşman saldırılarına karşı koymak, düşmanı başarısızlığa uğratmak için gösterilen faaliyet.” Tanımını kullanmak daha uygun olacaktır.

Bu tanımlar akademik literatürde net bir şekilde belirtilmemekle birlikte, tek başına genel geçer bir tanım bulunmamaktadır. Her ulusun savunmaya yüklediği anlam farklılaşmakta içerisindeki birçok bileşen olan bu alan ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir.

Tüm bu farklılıkların yanı sıra genel anlamda savunma kelimesi ülkeler için güvenlik ile aynı anlamda kullanılmaktadır.

Savunma harcamalarının neleri kapsadığı konusunda literatürde farklı görüşler vardır. Ancak savunma harcamaları dediğimiz alan ilk akla gelen silah, araç üretimi, haberleşme araçları harcamalarının çok daha fazlasından oluşmaktadır. Savunma harcamalarının tanımı yapılırken ülkeden ülkeye farklılık gösteren alt başlıklar

bulunmaktadır. NATO-IMF-BM tarafından savunma harcamalarının kapsamına giren alt başlıklar detaylı olarak tablolanmıştır. ¹

Tablo 1: Savunma Harcamaları

HARCAMA KALEMLERİ	NATO	IMF	UN
Askeri Kuvvetlere Yapılan Ödemeler			
Subaylara ve askeri personele yapılan ödemeler	+	+	+
Silahlı kuvvetler içinde veya bağlantılı çalışan sivil kişilere yapılan ödemeler	+	+	+
Çalışan personele ve ailelerine sağlanan ayrıcalıkların maliyeti	+	+	+
Emeklilik maaşı	+	-	+
Askeri tesislere yapılan ödemeler	+	+	-
Silah harcamaları	+	+	+
Alt ve üst yapı yatırımları	+	+	+
Bakım ve onarım giderleri	+	+	+
Diğer ihtiyaçlar	+	+	+
Askeri araştırma geliştirme giderleri	+	+	+
Askeri/Savunma/Stratejik Amaçlı Savunma Harcamaları			
Stratejik malların stoklanması	+ ^x	-	-
Mühimmat depoları ve üretim tesislerinin korunması	+ ^x	+	-
Silah üretimi ile ilgili teşvikler	+	-	-
Diğer ülkelere yapılan askeri yardımlar	+	+	+
Uluslararası antlaşmalara katkılar	+	+	-
Sivil savunma	-	+	+
Eski Askeri Güçlere/Faaliyetlere Yapılan Harcamalar			
Gazilere yapılan destekler	-	-	-
Savaş harcamaları	-	-	-
Diğer Güçlere Yapılan Harcamalar			
Jandarma	+*	+*	+*
Gümrük muhafaza	+*	+*	+*
Polis	+*	-	-
Diğer Hesaplardaki Harcamalar			
Yardım/Felaketten Kurtarma	+	-	-
Birleşmiş milletler barışı koruma	+	+	-
Gelecek Harcamalar İçin Yükümlülükler			
Kredi Desteği	+	+	-

(+) Savunma harcamalarına girer

(-) Savunma harcamalarına dahil değil

(+^x) Savunma organizasyonu tarafından yönetiliyor ve finansman sağlanıyorsa

savunma harcamalarına girer

(+*) Askeri faaliyetler için eğitilip, donatıldığı ve mevcut olduğu zaman savunma

¹ Brzoska, 1995:48-49'dan aktaran Giray, 2004:184-185

harcamalarına girer

1.1.2 Savunma Sanayi Kavramının Ortaya Çıkışı

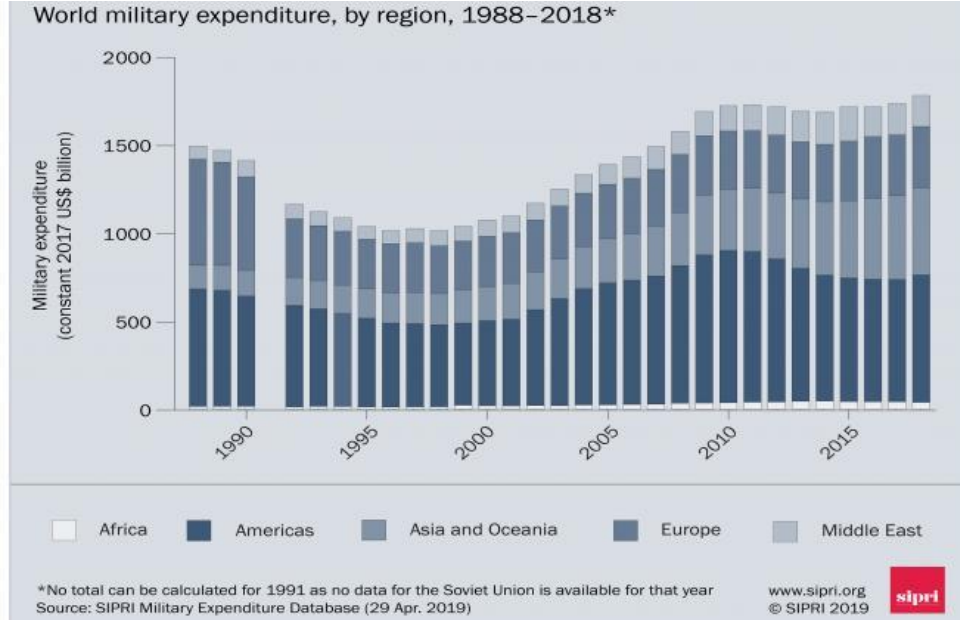
İnsanlık tarihinin başlamasından itibaren toplu yaşamının gereği olarak birçok çatışma çıkmış ve mücadeleler başlamıştır. Zamanla bu küçük çatışmalar daha komplike haller almış ve farklı sebepleri olan birçok savaş yaşanmıştır.

Bunlardan 1. ve 2. Dünya savaşı şüpheye mahal vermeyecek şekilde tüm dünyayı en çok etkileyen savaşlardan olmuştur. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrasında silah teknolojisi giderek gelişmiş ve buna bağlı olarak ülkelerin askeri harcamaları artış göstermiştir. Çünkü uluslararası arenada varlığını sağlayabilmek ve olası tehditlere karşı hazırlıklı ve dirençli olmak her ülkenin temel politikası haline gelmiştir. Bu da savunma sanayisinde sürekli gelişme ve değişmeyi beraberinde getirmektedir. Bu durum ülkelerin tamamı için varoluş mücadelesi anlamına gelmektedir. Bu da savunma sanayisinin ortaya çıkmasındaki en temel etkidir. Ülkeyi yönetenler için ülkenin güvenliği en temel gereksinim olacağından akılcı bir yönetim politikası savunma sistemlerini en üst düzeye çıkarmaktan geçecektir. Bu sebeptir ki savunma sistemlerini geliştirmeye çok ciddi bütçeler ayırırlar. Ancak savunma alanına daha fazla bütçe ayırmak doğal olarak diğer alanlardan kısıntıya gitmeye neden olabilmektedir.

1.1.3 Soğuk Savaş Dönemi ve Savunma Harcamaları

Soğuk savaş, 2. Dünya savaşı sonrasında dünyanın iki kutup haline gelmesi ile SSCB ve ABD arasında başlayan ve SSCB'nin dağılmasına kadar (1991) devam eden ülkeler arası gerginlik halidir. Bu dönemde dünya birbiri ile kıyasıya mücadele eden iki kutup haline gelmiştir. Dönemi önemli kılan kutupların lideri konumunda olan ülkelerin nükleer silaha sahip olmaları ve birbiri üzerinde kullanmalarının dünya üzerinde nasıl bir dehşete sebep olabileceğinin her iki tarafça da biliniyor olmasıdır. Bu durum dünyada zoraki bir barış hali meydana getirmektedir. Zoraki barış diye tabir ettiğimiz bu durum, barış ve güven ortamından ziyade dönemin süper güç konumunda olan ülkeler arasında savaşın yaşanmamasıdır.

Soğuk savaş döneminden itibaren dünyada meydana gelen iki bloklu olma durumu silahlanma yarışını beraberinde getirmiş ve silahlanma seviyesi en üst düzeye çıkmıştır. Savunma harcamalarının en üst düzeye çıktığı 1987 yılı bunun en önemli göstergesidir. Sovyet Bloğunun dağılmaya başladığı dönemde savunma harcamalarından biraz düşüş izlenmektedir. Bu düşüş çok fazla sürmemiş 1998 yılından sonra tekrara artış göstermeye başlamıştır.

Şekil 1 Bölgelere Göre Dünya Askeri Harcamaları

Soğuk savaş sonrası dönemde ise artık dünya iki kutuplu değildir birçok devlet ve dolayısıyla birçok lider adayı meydana gelmiştir. Bu da artık rekabet ortamının daha da artması anlamına gelmektedir. Dünya artık küresel bir hal almıştır. Bu küresellik askeri açıdan da farklılıklar getirmektedir. Çünkü artık tehdit tek boyutlu değildir. Bu değişim de beraberinde soğuk savaş döneminde kendini gösteren zoraki barışın bozulması anlamını taşımaktadır. Zoraki barış döneminin sona ermesi ülkelerin silahsızlık politikasını da değiştirmiştir. Böylece ülkelerin savunma harcamalarına ayırdıkları bütçe de değişme göstermektedir. Soğuk savaş sonrası yani 1998 yılına kadar geçen dönemde savunma harcamalarında düşüşler yaşanmasının sebebi ülkelerin kendini yeterli görmesinden ziyade nükleer silahsızlanma akımının başlamasındandır.

Savunma harcamaların bu dönemde tekrar artan ivme kazanmasında öncelikle 11 Eylül olaylarının yaşanması ve 2003 yılında gerçekleşen ABD'nin Irak'ı işgal etmesi etkili olmuştur.

1.1.4 Savunma Sanayisinin Özellikleri

Savunma sanayisinin özellikleri bu konuyu anlamamız için önemlidir.

- Savunma sanayi ancak yüksek teknolojiyle çalışılabilecek bir alandır. Bu sebeple ülkenin savunma sanayisindeki etkinliği o ülkenin rekabetçilik düzeyini üretim kapasitesini, AR-GE çalışmalarındaki seviyesini göstermektedir.
- Ülkenin milli güvenliği ancak savunma sanayisinin çıktıları ile mümkündür. Bu çıktıların gelişmiş ve yüksek teknolojiyle sarılmış olması güvenlik politikasının en önemli göstergesidir.
- Savunma sanayisinde nitelikli iş gücü ihtiyacı vardır. Çünkü sektör ileri teknoloji gerektirdiğinden alanında uzman kişilerle çalışmak mecburidir.
- Özel ve hassas üretim teknikleri ile çalışılmak mecburidir. Üretim aşamasında yapılacak olan en küçük bir hata ülkenin büyük kayıplarına sebep olabilir.
- Çok sayıda satıcı da olsa savunma sanayisinin tek alıcısı devlet olduğu için üretimde kapasite sorunu yaşamamak adına sınırlı kapasiteyle çalışmak anlamlıdır.
- Savunma sanayisi üreten ülkenin stratejik planlarını da açığa çıkarabileceğinden gizlilik ve güvenlik esas prensiplerden olmalıdır.
- Savunma sanayisi yüksek miktarda sermaye gerektirir. Ülkenin üretim ve çalışma yaptığı diğer alanlara nazaran daha yüksek sermaye ayrılması zorunludur.
- Uluslararası alanda en kritik sektörlerdendir.
- Savunma sanayisinde yeni bir teknoloji üretmek diğer sanayi kollarına nazaran daha fazla zaman gerektirir.

Savunma sanayisi sadece askeri bir mesele olarak düşünülmemelidir. Ülkede sağlam bir sanayi ekosistemi yoksa sağlam bir savunma sanayisi olması beklenemez. Çünkü savunma sanayisinin ulaştırma, iletişim, haberleşme, tarım gibi alanlardaki

yetkinlikler ile beslenmesi sürdürülebilirliğini oluşturacaktır. Bu alanlarda faaliyet gösterip teknoloji alanına uygulanmazsa savunma sanayisi maliyeti artacak ve sürdürülemez duruma gelecektir. Bu bakımdan ekonomik döngüyü diğer alanlarla beslemek şarttır. Eğer ülkenin diğer alanlarda yetkinliği olmazsa sadece savunma sistemlerine yapmış olduğu yatırımlar onu silah ve askeri güç olarak ön plana çıkarsa da toplumu felç olma durumuna getirecektir. Bu açıdan politika yapıcılar savunma sanayisini diğer sanayi dalları ile bir bütün olarak düşünmelidir.

Ayrıca savunma sanayisinin bu denli önemli olması sadece caydırıcı etkisiyle değil, ülkelerin teknolojik gelişmelerini de beraberinde getirmesiyle büyük önem arz etmektedir. Tüm bunlarla birlikte savunma sanayisinin güçlü olması ülkeyi sadece savaş alanında değil stratejik bakımdan masada da güçlendirecektir.

1.1.5 Ülkelerin Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler

Ülkelerin savunma harcamaları belirlenirken jeopolitik, ekonomik, tarihsel, kültürel, demografik, siyasal gibi birçok faktör önem arz etmektedir. Bu faktörlerin yanında ülkelerin gelişmişlik düzeyleri de savunma harcamaları tercihini etkileyen bir faktör olmuştur. Çünkü sanayileşmesini tamamlamış ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin, gelişmemiş ülkelere oranla daha fazla savunma harcaması yaptığı aşikardır.

Savunma harcamalarının ne düzeyde olacağı hiç kuşkusuz tüm hükümetler için en önemli çalışma alanı olmuştur. Çünkü gereğinden çok harcanması da az harcanması da ülke için sorun teşkil edebilmektedir. Bu alana amaca uygun olmayan ve gerektiğinden fazla yatırım yapılması ülkenin diğer ihtiyaç alanlarında yetersiz yatırımlar yapılmasına sebep olabilir. Aynı zamanda gereğinden az yatırım yapılması da bu alanın gelişmesini engelleyecek ve rekabet ortamında ülkenin geri kalmasına sebep olacaktır. Bu da ülkenin dışarıdan gelecek tehditlere açık hale gelmesine sebep olabilecektir.

Savunma harcamalarını etkileyen faktörleri adım adım incelemek konuyu açıklığa kavuşturmak için faydalı olacaktır.

- 1) Ülkelerin savunma harcamalarını belirlemede ilk olarak ekonomik faktörler yer almaktadır. Ülkenin GSYİH'sı savunmaya ayıracağı miktarın temel belirleyicisidir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde ekonomi; savunma ve saldırı hamlesinin temel

belirleyicisidir. Çünkü ülke güvenliği söz konusu olduğunda bunu karşılamak için feda edilemeyecek hiçbir bedel yoktur. Bu açıdan ekonomi, savunma hamlesi yapmanın ilk adımı olarak düşünülmektedir.

- 2) Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre öncelikleri değişmektedir. Bu da her standarttaki ülkelerin savunma alanına bakışını değiştirir. Önceliğini temel ihtiyaçlarını karşılamaya ayıran ülkelerde savunma sanayisine büyük yatırımlar yapılmasını beklemek hatalı olacaktır. Gelişmiş ülkelerde savunma harcaması miktarı ekonomiyle sıkı sıkıya bağlı olarak gözlenmemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu durum gelir seviyesiyle doğru orantılı olarak görülmektedir. Çünkü gelişmekte olan ülkelerde savunma harcamaları stratejik hamlelerle yapılmaktan ziyade güvenlik ihtiyacı ile paralel gitmektedir. Bu sebeple gelişmiş ülkelerde savunma sanayisi geliştirilmeye çalışılıp savunma sistemleri üretilmeye ve ithal edilmeye öncelik verilirken; gelişmekte olan ülkelerde güvenlik gereksinimi meydana geldiğinde silah satın alımı gerçekleşmektedir.
- 3) Ülkenin jeopolitik konumu da savunma harcamalarının miktarını etkileyen bir faktördür. Jeopolitik konum ülkenin ekonomisinin, kültürünün, ticari kaynaklarının, ulaşım olanaklarının, coğrafi özelliklerinin, ikliminin, yer altı ve yer üstü zenginliklerinin oluşturduğu fırsat ve tehditlerin tümüdür. Dolayısıyla jeopolitik konum ülkenin nasıl yönetilmesi gerektiğine dair hükümete yol gösterici olmaktadır. Bu durum savunma harcamalarının tespiti konusunda da yol gösterici durumdadır. Ülke sürekli savaş halinde ve var olma mücadelesi verirken savunma sistemlerini güçlendirmek için bu alana yüklü yatırımlar yapması olağan bir durumdur.

Ülkemiz bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Tarihinden beri Türkiye'nin boğazlara sahip olması, önemli ticaret yollarının geçiş güzergahında bulunması, pek çok din için kutsal sayılan İstanbul gibi bir ili içinde barındırması, dört mevsimin tamamını yaşaması ve tarım çeşitliliğinin buna bağlı olarak çok olması ülkenin jeopolitik açıdan önemli bir noktaya gelmesine sebep olmaktadır. Aynı zamanda dünyanın ilk yerleşim yeri kabul edilen "Göbeklitepe" den başlamak üzere, Bizans, Türkiye Selçuklu ve Osmanlı devletine başkentlik yapması ve bu devletlerden gelen savaşa açık olma ve diğer devletlerce fethedilme arzusunu beraberinde getirmesi ülkenin savunma alanına önem vermesinin gelenekselleşmesine sebep olmaktadır.

Bu durum beraberinde birçok savaş ve ülkenin sürekli mücadele etmek zorunda kaldığı terörü getirmiştir. Bu gibi potansiyel tehditler güçlü ordu ve teknolojik bakımdan yeterli savunma sanayisi ihtiyacını doğurmaktadır.

- 4) Ülkenin hükümet politikaları da savunma harcamalarının miktarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Örneğin asker yönetimli bir ülke de varoluşun temel belirleyicisi olarak askeri hizmetler ele alınacağından askeri alana yatırım yapmak kaçınılmazdır. Bu da savunma harcamalarına ayrılan bütçenin artması anlamına gelmektedir. Aynı şekilde hükümetlerin konuya bakış açısı da savunma harcamalarının miktarını etkileyecektir. Hükümeti kendi içimize kapanalım, olduğumuzla yetinelim gibi bir anlayış içinde olan bir devletin savunma harcamalarına yatırımı arttırması beklenmez.
- 5) Komşu ülkelerin durumu da ülkenin savunma harcamalarına ayırdığı bütçeyi belirleyecektir. Komşu ülkelerinde sürekli gelişen bir savunma sisteminin varlığı, bu alana yapılan yatırımın büyüklüğü doğal olarak mevcut ülke için tehdidin artması anlamına geldiğinden bu ülkeyi de savunma harcamalarına yatırım yapar duruma getirecektir. Her devlet birbirinin potansiyel düşmanı olabileceğinden hiç biri üretmiş olduğu yüksek teknolojili bir silah sistemini ya da bölge hakimiyeti sağlayacak bir gelişmesini diğeri ile paylaşmak istemeyecektir. Yeni geliştirdiği sistemi güç avantajı olarak kullanmakta ve belki de daha az gelişmiş halini satarak ithalat geliri elde etmektedir. Keşfedilmemiş bir savunma sistemi oluşturmak o devlete çok büyük siyasi güç katacak ancak bu avantajın elbette devlet bütçesine büyük bir maliyeti oluşacaktır. Devletler varoluş mücadelesi vermek için bu maliyete katlanmaktadır. İçinde bulunduğumuz bilgi çağında dahi ülkelerin ellerinde bulundurdukları savunma sistemlerine tam olarak ulaşmak mümkün değildir. Ülkeler bu bilgiyi sır olarak saklamaktadır. Bu da savunma sanayisi hakkında araştırma yapan çalışmalarda dezavantaj olarak görülmektedir.

Örneğin Çin'in silah ihracatını çok geliştirdiği ve AR-GE'ye çok para harcadığı bilinmektedir aynı zamanda büyük bir savunma teknolojisi pazarına sahip olsa da ithalatta Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü tarafından hazırlanan verilerde ABD ve Rusya'nın çok altında kaldığı izlenmektedir. Bu durum Çin açısından bazı bilgilerin karartıldığını işaret edebilir.

- 6) Ülkenin GSMH’da savunma harcamalarını etkileyen bir faktördür. Ülkenin GSMH artarsa savunma harcamalarında artış getirebileceği gibi tam tersi durumda GSMH azalırsa beraberinde savunma harcamalarında azalma getirebileceği düşünülmektedir. Savunma harcamaları konusunda çalışan araştırmacılar GSMH ‘yı ülkenin savunma harcamalarına ayırdığı kaynağı bulmak için kriter olarak görmektedirler.

1.1.6 Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme ve Cari Denge İlişkisi

Savunma tanımına ve savunma harcamaları kapsamı ve özelliklerini ele aldıktan sonra diğer değişkenlerimiz olan “ekonomik büyüme” ve “cari denge” kavramını incelemek konuya hakim olabilmemiz anlamında önemlidir.

Ekonomik büyüme en temel anlamıyla ülkenin ürettiği mal ve hizmetlerin kapasitesinde meydana gelen artıştır ve bu artışın ölçülmesinde GSYİH miktarı kullanılır. Bizde çalışmamızda ekonomik büyüme değişkeni olan GSYİH’yı ele alacağız.

Cari denge kavramı da çalışmamızda ele aldığımız konulardan biridir. Bağımsız değişkenlerimizden olan cari denge, cari işlemler dengesi olarak da adlandırılır. Ödemeler dengesi bilançosuna dış ticaret, yatırım gelirleri, hizmetler ve cari transferlerin de eklenmesiyle oluşan dengedir. Cari işlem gelirlerinin cari işlem giderlerinden büyük olması ülkelerin arzu ettiği durumdur. Eğer bu durum sağlanamaz ve cari işlem giderleri daha fazla çıkarsa cari açık meydana gelmiş olur.

Savunma sanayisi yukarıda anlattığımız stratejik ve siyasi faydaların yanında yüksek düzeyde ekonomik kazanımlar da sağlayan ancak ekonomik boyutta kazancını uzun vadede gösterecek bir alandır. Ülkeler savunma sanayisine yatırım yaparken 10-20 hatta 30 yıl sonrasını düşünerek hareket etmek zorundadır. Bu uzun vadeli planlamayı yapmak önemli ancak bir o kadar da zor bir hamledir. Günümüzde artık sadece saldırı savaşı ya da sadece biyolojik savaş hazırlığı yapmak gibi bir seçim yapmak söz konusu değildir. Tek taraflı hazırlık yapmak doğru değil ancak uzun vadede kararlar almak çok zordur. Bu sebeple ülkeler elindeki ekonomik imkanlara göre planlama yapmak ve elindeki imkanları karşılaşılan tehdide göre uyarlamak

zorundadır. Elindeki imkanlar ile hangi teknolojiye erişebileceği sorusunu doğru yanıtlamak ülkeler için elzem bir durumdur.

Ülkeler tek bir silah sistemine yatırım yaparak savunma sanayisi açısından stratejik üstünlük sağlayamazlar ancak her tür silah sistemine ulaşmak ekonomik anlamda mümkün değildir. Ülke uzmanlaşacağı alanı 1. ve 2. en iyi tercihe göre seçmeli bu alana yatırım yapmalıdır. Doğru bir ekonomi politikası bu tercihi zorunlu kılmaktadır. Ülke için 1. en iyi tercih üretmektir. Ancak üretim üle ekonomisini zarara sokacak ve diğer alanlara yatırım yapmamı engelleyecekse Çin’de olduğu gibi 2. En iyi tercih olan “Taklit” yoluna gidilebilir. Devletlerin silah sanayisine erişilebilirliği için taklit de bir alternatiftir.

Bu yol da ekonomik anlamda ülke politikalarına uygun değilse 3. En iyi tercih S400’lerde olduğu gibi “teknoloji transferi”dir. Teknoloji transferinin de uygun olmadığı durumda 4. En iyi tercih olarak farklı kaynaklardan elde etmeye çalışma alternatifi uygulanır. Bu sıralamada 5. En iyi tercih mühimmat alanına yatırım yapmaktır.

Ülke kendine uygun olan 1. ve 2. Tercihi seçecek ve ekonomi politikalarını bu tercihler üzerinden yönlendirecektir. Ancak bu şekilde akılcı hamleler yapıldığında savunma harcamaları ekonomik büyümeye pozitif etki sağlayacaktır. Ülkeler birbirileri ile sürekli yarış halinde var olma mücadelesi vermektedir. Bu mücadele büyük maliyetleri beraberinde getirmektedir.

Hem rakip ülkenin gerisinde kalmamak hem de keşfedilmemiş bir teknolojiyi oluşturmak büyük AR-GE maliyetlerini de beraberinde getirmektedir. Bu gibi büyük maliyetleri olan savunma sanayisi doğru hamleler yapıldığında özellikle ihracat anlamında baktığımızda üreten ülkeye çok ciddi girdi sağlayacak ve rekabet üstünlüğünü beraberinde getirecektir. Savunma sanayisinin etkinliğinden ilk etkilenecek olan elbette ülkenin kendisidir. Bu sebeple devletler savunma sanayisinde faaliyet gösteren şirketleri desteklerler. Ancak savunma sanayisinde diğer sanayi dallarından farklı olarak minimum maliyet arayışı yoktur. Önemli olan çok fazla ürün piyasaya sürmek değil oluşan üründen maksimum performans görmektir.

Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ilk olarak 1973 yılında Benoit tarafından incelenmiştir.

Bu çalışmadan sonra izleyen dönemde artan savunma harcamaları ve ülkeler arasında büyüyen silahlanma yarışı araştırmacıları meraklandırmıştır. Benoit araştırmasında gelişmekte olan ülkeleri incelemiştir ve günümüze kadar farklı ülkeler ve farklı gelir grupları üzerinde bu çalışmalar devam etmektedir.

Benoit bu çalışmasında ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğunu savunmuştur.

Benoit'ten sonra yapılan çalışmaların bir kısmı Benoit'i destekler bir kısmı ise reddeder konumda olmuştur.

Ekonomik büyüme ve savunma sanayisinin birbirini bu denli etkilemesinde bir diğer önemli konu da ekonominin büyümesi için gerekli olan huzur ve güven ortamının sağlanması için ülkenin iç ve dış tehditlerden arınmış olması gerektiğindendir. Ülkede yarınını gören yatırımcı daha fazla üretecek, daha büyük adımlar atacak, daha fazla katkı sağlayabilecektir. Ancak özellikle Türkiye gibi coğrafi konumu açısından önem arz eden ülkeler sürekli dışarıdan gelebilecek tehditlere açıktır ve en az iç güvenlik kadar dış güvenlik de dinamik bir yapıda olmak zorundadır. Ülkelerin varlıklarını muhafaza edebilmeleri ancak savunma sanayilerinin temellerini kuvvetlendirmeleri ile mümkündür. Gelişmiş ülkelerde savunma sanayisi ekonomik ve siyasi olarak etkinliğe sahip olmada büyük önem taşır. Ülkenin etkin bir sanayi sistemi yoksa, savunma sanayisi anlamında önem arz etmesi beklenemez. Bugün uluslararası platformda söz sahibi olmak isteyen ülkeler silahtan savunma sistemlerindeki yazılımlara dek birçok ürünün üretimini yaparak savunma teknolojisinde ön sıraya gelmeye çalışırlar.

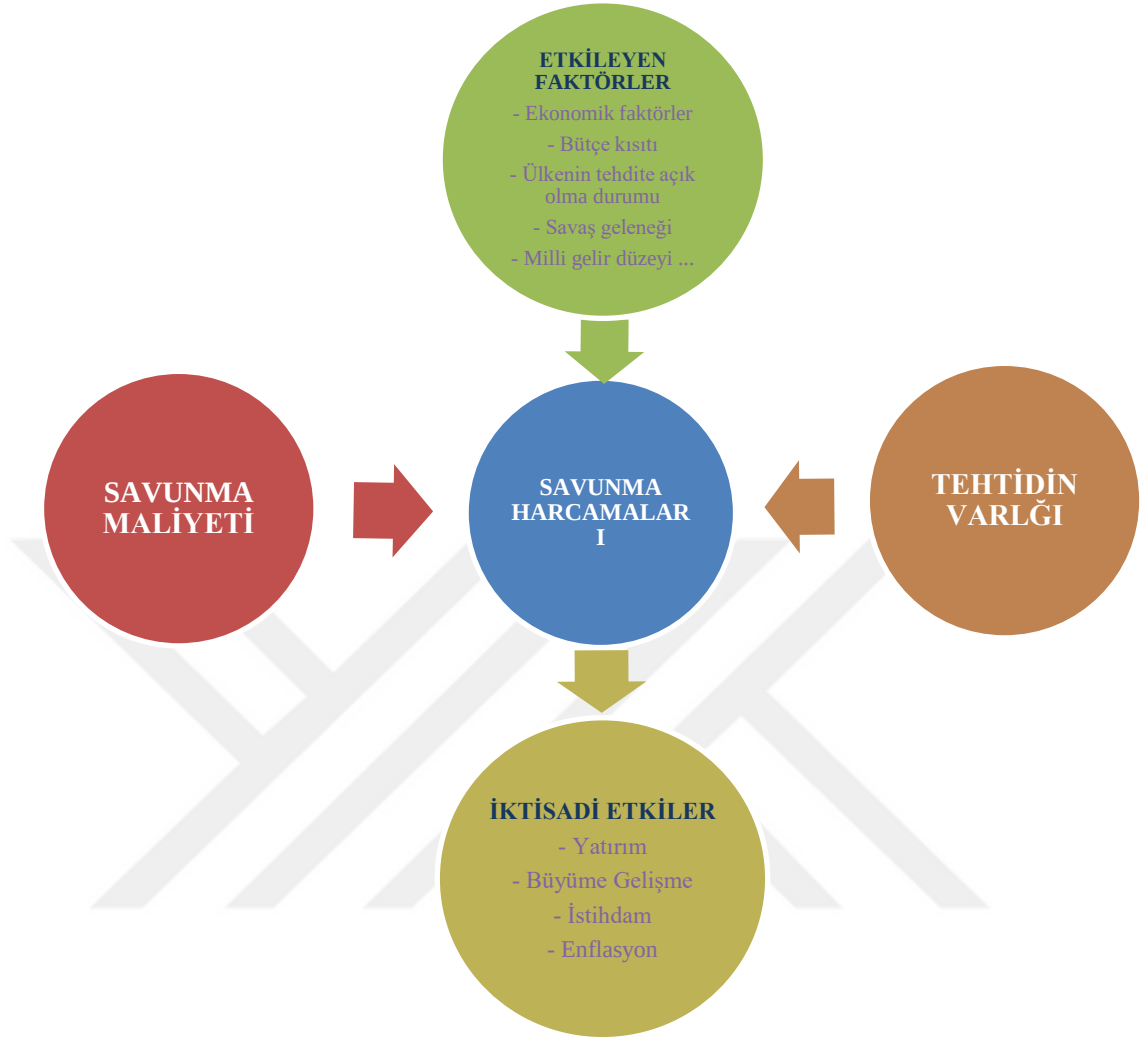
Askeri harcamaların ekonomik büyümeye olan etkisi gerek kamu harcamaları ile ilişkisi, gerek savaşlarla bağlantısı nedeniyle üstünde çok fazla araştırma yapılan ve farklı görüşlerin hakim olduğu bir alan haline gelmiştir.

Savunma harcamaları ekonomiye doğrudan ve dolaylı olarak etki göstermektedir. Harcamanın türü, ülkelerin yönetim yapısı, harcamanın bileşenleri ekonomi üzerinde farklılıklar gösterdiği gibi etkiyi ölçtüğümüz tekniğin değişmesi de ekonomik farklılıkları beraberinde getirecektir. Tüm bu farklılıklar sonucunda savunma harcamalarının ekonomiye yönünü ve derecesini değiştirmektedir.

Savunma harcamaları temelinde siyasi sebeplerle ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Savunma ürünleri üretim döneminde büyük maliyetler gerektirdiği gibi üretim öncesi dönem olan AR-GE döneminde de ciddi yatırımlar gerektirmektedir. Teknoloji hızla gelişmekte olduğu gibi artık dünyanın fiziksel sınırları da ortadan kalktığından hızla yayılmaktadır. Bu gerekçeyle teknoloji konusunda rekabet üstünlüğü sağlamak zorlaşmış durumdadır. Bu durum daha fazla AR-GE faaliyetine ve dolayısıyla daha çok AR-GE ' ye ayrılan kaynağa ihtiyaç ortaya çıkmıştır.

Savunma harcamalarında ürünlerin %100 yerli olması diye bir konu hiçbir ülke için söz konusu değildir. Bu durum diğer ülkelerle ithalat – ihracat ilişkisini mecbur kılmıştır. Bu söz konusu dış alım ve dış satım dış açığı etkilemektedir. Savunma harcamalarının bütçe gelirleri üzerinde doğrudan olmasa bile baskısı mevcuttur. Bu dolaylı baskı beraberinde borçlanma ihtiyacını da getirmektedir. Örneğin gelişmekte olan ülkeler savunmada kullanacakları ürünleri üretmede sorun yaşayacağından dışa bağımlılıkları daha fazla olacak bu da dış baskıyı negatif yönde arttıracaktır.

Savunmaya pay ayrılırken karşılaşılan en büyük sorun belirsizliktir. Karar verirken en fazla belirsizliğe odaklanmak gerekir. Belirsizlik profesyonelce ve en tutarlı biçimde planlandıktan sonra payı belirlerken karşılaşılabilecek bir diğer sorun gündeme gelir. Bu da planlama durumudur. Savunmada kullanılacak büyük bir ürün üretmek en az 5-6 yıllık bir ön çalışma gerektirmektedir. Hatta bu çalışmalar sonunda üretime başlamak 10 yıl hatta daha uzun süre bile gerektirebilir. Bu durum planlamada görevli olanların üzerine oldukça büyük bir sorumluluk yükler. Çünkü bu dönemin doğru planlanmaması ayrılacak kaynağın yetersiz olmasına sebebiyet verebilir. Yetersiz olabileceği gibi ihtiyaçtan fazla kaynak ayrılması da sivil alanlara daha az kaynak bırakılmasına sebebiyet verebilir.

Şekil 2 Savunma Harcamalarını Etkileyen Faktörler ve İktisadi Etkileri

Askeri harcamaların ekonomik büyümeye olan etkisi literatürde genel olarak 2 farklı teorik alt yapı ile incelenmiştir.

Bunlar Askeri Keynesyen Model, Neo-Klasik Modeldir.

1.1.6.1 Askeri Keynesyen Model

Askeri keynesyen model, devletin kamu harcamalarından olan savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki çarpan etkisinden yararlanır.

Toplam talep varsayımı üzerinden bu model oluşturulmuştur. Bu yaklaşımda güçlü bir ordunun devamlılığı sivil ve farklı alanlarda çalışanlar için de istihdam kaynağı olacaktır. Bunun yanı sıra savunmada kullanılacak makine teçhizatın yapımı ve

geliştirilmesi için ileri teknoloji, ciddi bir araştırma geliştirme (AR-GE) çalışması yapılmaktadır. Bu çalışmalar her sektörde gelişmeye katkı sağlayacaktır. Savunmada kullanılacak teknolojilerin üretimi diğer alanlarda uzmanlaşmayı beraberinde getirecektir.

1.1.6.2 Neo Klasik Model

Neo-Klasik modele göre savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi “talep yanlı” olarak açıklamaya çalışır. Neo Klasik yaklaşımclar savunma harcamalarının beşeri sermayeyi verimlilikten uzaklaştırdığını söylerler. Bu model savunucularına göre savunma sanayisinde kullanılan nitelikli iş gücü diğer alanlara transfer edilemeyeceği için ekonomik büyümeye negatif etki yaratır.

1.1.7 Ülkelerin Savunmasının Planlanması

Ülkenin yönetiminde söz sahibi olanlar, ülkesinin içinde bulundukları mevcut şartlara göre savunmalarını planlarlar. Savunmaya ayrılan payın belirlenmesi tüm hükümetlerin en büyük çalışma alanlarından biri haline gelmiştir. Savunmaya aktarılacak payın en verimli şekilde bölüşülmesi bütün yöneticiler için en büyük sorunlardan olmuştur.

Savunmayı planlarken dönemsel farklılıklar dikkate alınmaktadır. Ülkenin savaş hali dışındaki durağan dönem diyebileceğimiz çok fazla değişim göstermeyen dönemleri olacaktır. Bu dönemlere aktif savaş halinde ya da savaş tehdidi altındaki dönemlerden farklı bir hazırlık dönemi gerekmektedir. Bu da savunma planlamasının da değiştirilmesini beraberinde getirmektedir. Örneğin İki dünya Savaşı arasındaki bekleme dönemi bu durağan dönemden sayılabilir.

Ülkenin yakın savaş tehdidi altında olduğu dönemde savunmaya ihtiyaç fazlalaşacağı ve belirsizlik artacağı için Bu tehdide yönelik bir savunma planlaması yapmak ve bütçeyi o alana yönlendirmek zaruri hale gelecektir. Buna da günümüz diplomatik savaş tehditleri, uluslararası ilişkilerde gergin anlar yaşandığı dönemler örnek olarak gösterilebilmektedir. Soğuk savaş dönemi tehdide dayalı planlamanın yaşandığı döneme örnek gösterilmektedir.

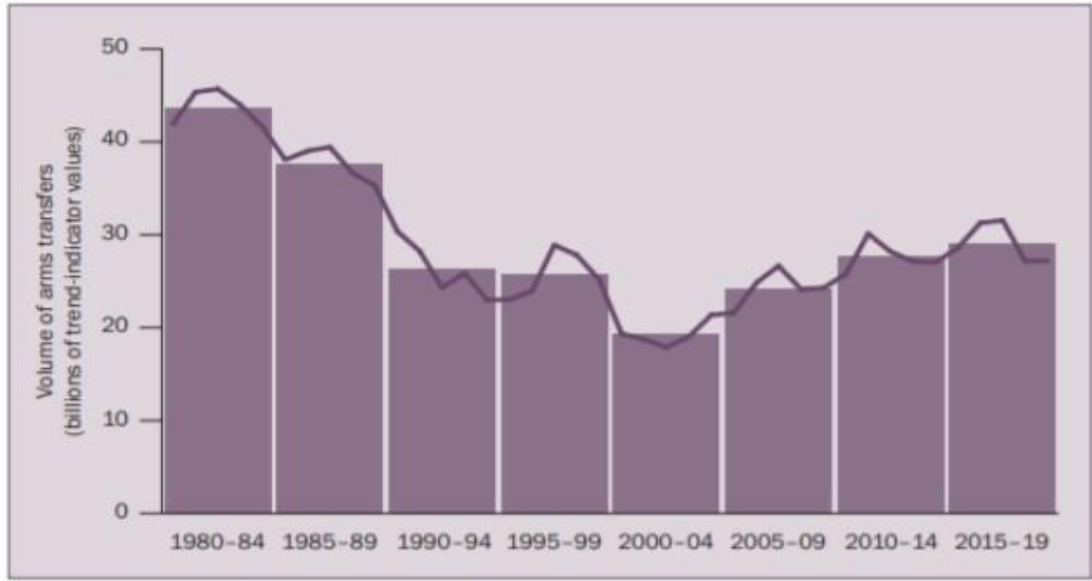
Yine savaş dönemi içinde aktif şekilde ülke müdafaası ile meşgul olduğundan savunmaya aktarılan her birim kaynak diğer tüm alanlardan daha anlamlı hale gelecektir.

Günümüzde ekonomik durum göz önüne alınarak yeteneklere dayalı bir planlama anlayışı hakimdir. Savunma politikası oluşturulurken ekonomiden bağımsız bir şekilde hesaplama yapmak imkansız olacaktır. Ülkenin mevcut ekonomik durumu savunma politikasını belirlerken ele alacağı en temel faktördür. Devlet bütçesi temelli bir anlayışla savunma politikaları belirlenmektedir. Stratejik planlama yapılırken devletlerin stratejileri ve gelecek hedefleri göz önüne alınır. Bu stratejik öncelikler kanunlarla düzenlenmiştir.

Savunma harcamaları; ulusal bekayı savunmak, ulusal hedeflere yönelmek için olmazsa olmaz bir harcama kalemidir.

1.1.8. Uluslararası Silah Ticareti

Silah ticareti üretim yöntemlerinin karmaşık oluşu ve maliyetinin yüksek oluşu sebebiyle her ülkenin birbirine bağımlı olmasını sağlayan bir ortak alandır. Bu ticaret gerçekleşirken satıcı ülkelere ciddi gelirler sağlanır ve bir nevi alıcı ülke kendine bağımlı hale getirilir. Bu da uluslararası arenada ülkeyi güç sahibi yapar. Bu sebepler uluslararası silah ticaretini önemli bir konuma getirmiştir. Bu kadar önemli bir konum söz konusuysen yasalarla koruma altına almak mecburi hale gelmiştir. Hem sorumluluktan uzak bir şekilde yapılan silah ticaretinin zararlarından korunmak hem de telafisi zor sonuçlardan kaçınmak için bu yasalaşma zaruri hale gelmiştir. Ülkeler bazından yapılan bu transferlerin anlaşması evrensel düzeyde yapılmalıdır. Birleşmiş Milletlerce düzenlenen bu anlaşma küçük silahlardan büyük tank ve gemilere kadar her düzeyde silah ve savaş aracının üretimine madde madde yer verilerek hazırlanmıştır. Bu anlaşmayı imzalayan devletler uluslararası barışa önderlik edeceklerini minimum düzeyde silah kullanımı yapacaklarını taahhüt etmiş sayılır. Aynı zamanda anlaşma ülkeleri hukuka aykırı olarak yapılan ticaretten de korumaktadır. Ancak bu anlaşma taraf olan devletlere belli yükümlülükler yüklese de uyulmaması noktasında ne yapılacağına dair bağlayıcı bir hüküm koymadığı için teamüli bir yapıda kalmıştır.

Şekil 3 1980-2019 Yılları Arasında Dünyada Gerçekleşen Silah Transferi Miktarı ²

Tablo 2 2014-2019 Ülkelerin Silah İthalatı Değişimleri

Silah İthalatındaki Payı (%)		2010-2014 dönemine göre değişim oranı			Ana İhracatçılar (Toplam ihalatındaki payı, %) 2015-19		
	İthalatçı	2015-2019	2010-2014	2015-2019	1	2	3
1	Suudi Arabistan	12	5.6	130	ABD (73)	BK (13)	Fransa (4.3)
2	Hindistan	9.2	14	-32	Rusya (56)	İsrail (14)	Fransa (12)
3	Mısır	5.8	1.9	212	Fransa (35)	Rusya (34)	ABD (15)
4	Avustralya	4.9	3.7	40	ABD (68)	İspanya (21)	Fransa (3.6)
5	Çin	4.3	4.4	3.3	Rusya (76)	Fransa (8.8)	Ukrayna (6.9)
6	Cezayir	4.2	2.6	71	Rusya (67)	Çin (13)	Almanya (11)
7	Güney Kore	3.4	3.5	3.3	ABD (55)	Almanya (30)	İspanya (7.8)
8	BAE	3.4	4.4	-18	ABD (68)	Fransa (11)	Hollanda (3.4)
9	Irak	3.4	1.8	98	ABD (45)	Rusya (34)	Güney Kore (8.6)
10	Katar	3.4	0.5	631	ABD (50)	Fransa (34)	Almanya (9.2)
11	Pakistan	2.6	4.5	-39	Çin (73)	Rusya (6.6)	İtalya (6.1)
12	Vietnam	2.2	2.6	-9.3	Rusya (74)	İsrail (12)	Belarus (4.9)
13	ABD	2	3.3	-37	Almanya	BK (17)	Hollanda (13)

² SIPRI(https://www.sipri.org/sites/default/files/202003/fs_2003_at_2019.pdf)

					(21)		
14	İsrail	2	0.7	181	ABD (78)	Almanya (16)	İtalya (6.2)
15	Türkiye	1.8	3.7	-48	ABD (38)	İtalya (24)	İspanya (19)
16	Japonya	1.8	1.1	72	ABD (96)	BK (2.4)	Sweden (1.6)
17	Endonezya	1.8	1.9	-4.6	ABD (20)	Hollanda (18)	Güney Kore (16)
18	Birleşik Krallık (BK)	1.7	1.5	17	ABD (67)	Güney Kore (21)	Almanya (4.7)
19	Singapur	1.7	2.5	-29	ABD (37)	İspanya (24)	Fransa (18)
20	Bangladeş	1.6	0.9	93	Çin (72)	Rusya (15)	BK (2.4)
21	İtalya	1.5	0.6	175	ABD (62)	Almanya (25)	İsrail (6.5)
22	Tayland	1.2	0.8	67	Güney Kore (21)	Çin (21)	Ukrayna (14)
23	Umman	1.2	1	24	BK (45)	ABD (13)	Norveç (12)
24	Norveç	1.1	0.7	67	ABD (77)	İtalya (7.9)	Güney Kore (7.2)
25	Kazakistan	1	0.3	238	Rusya (90)	İspanya (3.2)	Çin (2.1)
26	Tayvan	0.9	1.7	-41	ABD (100)	–	–
27	Kanada	0.9	0.9	4.2	ABD (56)	Hollanda (11)	İsrail (9.6)
28	Yunanistan	0.9	0.7	39	Almanya (64)	ABD (19)	BK (7.5)
29	Afganistan	0.9	1.5	-38	ABD (87)	Brezilya (8.8)	Kanada (1.2)
30	Azerbaycan	0.8	1.5	-40	İsrail (60)	Rusya (31)	Türkiye (3.2)
31	Fas	0.8	2.3	-62	ABD (91)	Fransa (8.9)	BK (0.3)
32	Ürdün	0.8	0.5	54	ABD (30)	Hollanda (30)	Rusya (10)
33	Myanmar	0.7	1.1	-32	Çin (49)	Rusya (16)	Hindistan (14)
34	Brezilya	0.6	1	-37	Fransa (26)	ABD (20)	BK (17)
35	Filipinler	0.6	0.1	403	Güney Kore (32)	Endonezya (21)	ABD (19)
36	Meksika	0.6	0.5	17	ABD (64)	İspanya (9.5)	Fransa (8.5)
37	Belarus	0.6	0.2	186	Rusya (98)	Ukrayna (1.2)	Çin (0.5)
38	Hollanda	0.6	0.7	-21	ABD (76)	Almanya (13)	İtalya (7.6)
39	Kuveyt	0.5	0.7	-22	ABD (70)	Fransa (9.5)	İsviçre (7.1)
40	Polonya	0.5	0.6	-14	ABD (29)	Almanya (18)	İtalya (14)

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SIPRI)'nın Uluslararası Silah Transfer Trendleri 2019'da yayınladığı raporunda uluslararası silah ticaretindeki değişim oranını ifade etmiştir. Uluslararası ölçekte silah transferlerinde 2015-2019 döneminde 2010-2014 dönemine göre %5,5 oranında artış gözlemlendi. 2010-2014 döneminde de 2005-2009 dönemine göre %20 lik bir artış yaşanmıştır.

Bu tabloya göre 2015-2019 yıllarını kapsayan dönemde dünyanın en büyük beş silah ihracatçısı sırasıyla ABD, Rusya, Fransa, Almanya ve Çin olmuştur. Yine aynı dönem için dünyanın en büyük beş ithalatçısı sırasıyla Suudi Arabistan, Hindistan, Mısır, Avustralya ve Çin olmuştur.

Dünyanın en büyük 5 ithalatçısı olan bu ülkeler 2015-2019 yılları arasında dünyadaki toplam silah ithalatının %36'sını oluşturmaktadır. Ülke ülke inceleyecek olursak 2015-2019 dönemi için bir önceki dönemde 2. Sırada olan Suudi Arabistan'ın ithalatını %130 arttırarak 1. Sıraya ilerlediği görülmektedir. Suudi Arabistan'a yönelik gerek Yemen Savaşı gerek Cemal Kaşıkçı cinayeti sebebiyle bazı ülkelere ambargo koyulsa da bu ambargo kararı çok işlevsel olmamış, farklı isimler altında sınırlandırılmış ya da tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Hindistan bir önceki dönem dünyanın en büyük silah ithalatçısı konumundayken ithalat miktarını azaltma eğilimi göstermiştir. Mısır da önceki döneme göre artış gösteren ülkeler arasındadır. SIRI 'ye göre Mısır'ın bu denli silahlandırmasını arttırması Libya ve Yemen'de olan askeri artış ve Sina olayları ile ilgilidir. Ülkedeki darbe yönetimi zihniyetinin de bu artışı şekillendirdiği gözlemlenmektedir.

İsrail diğer ülkeler aksine tek yönlü olarak değil, hem ithalatta hem ihracatta büyümeye devam eden bir ülkedir. Bir önceki döneme göre %181 artış göstermiştir. Bu dev artışı gerçekleştirmesine kaynak olan ithalatının sırasıyla ABD, Almanya ve İtalya'ya yapmıştır. İsrail ithalatının %78 'ini ABD den gerçekleştirmektedir. ABD'den bu denli büyük ithalat yapılmasının sebebi temelde ABD'nin silah alımları için verdiği nakdi yardımlardır.İsrail'in deniz filosu, hava kuvvetleri, F-35 tipi uçakları ABD'den temin edilmektedir.

Yine SIPRI verilerinde Türkiye'nin 2015-2019 döneminde ithalatını %48'e varan oranda azalttığı gözlemlenmiştir. Sınır içinde ve dışında terör operasyonları, Libya'daki çatışma durumları söz konusu iken bu düşüş SIPRI tarafından Türkiye'nin silah üretim kabiliyetini arttırmasıyla bağdaştırılmıştır. Bunun yanı sıra ABD ile büyük savaş uçakları anlaşmasının iptal edilmesi de düşüşün nedenlerinden olmuştur. Türkiye ithalatını sırasıyla ABD, İtalya ve İspanya dan karşılamaktadır.

Türkiye'nin en çok silah ihraç ettiği ülkeler sırasıyla Türkmenistan, Pakistan, Umman olarak görülmüştür.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Gökbunar ve Yanıkkaya (2004) Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. 1980-1997 yılları arasını çalışmalarına konu edinmişlerdir. Sonuçlarında gelişmekte olan ülkelerde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki olmadığını göstermektedirler.

Korkmaz ve Bilgin (2016) Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri için karşılaştırmalı bir analiz yaparak askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. 1961-2015 dönemi için yapılan analizde Johansen Eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testleri kullanılmıştır. Çalışmada Amerika Birleşik Devletleri için değişkenler arasında herhangi bir nedensel bağ olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda araştırma Türkiye için değişkenler arasında çift yönlü nedensel ilişki olduğunu göstermektedir.

Kurt ve Kılıç (2019) Küreselleşmenin savunma harcamaları üzerinde etkisi olup olmadığı konusunda çalışma yapmışlardır. 1974-2015 dönemini ele aldıkları bu çalışmada Türkiye için küreselleşme ve savunma harcamaları ilişkisini incelemişlerdir. VAR analizi ile yaptıkları bu araştırma küreselleşmenin savunma harcamalarını arttırır özellikte olduğunu göstermektedir. Çalışma sonucu bulguları küreselleşmeden savunma harcamalarına doğru tek yönlü bir nedensel ilişkinin olduğunu göstermektedir.

Ünsal (2020) G7 ülkelerinde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemiştir. 1970-2017 dönemi için ele aldığı verileri Panel Veri Analizi ile analiz etmişlerdir. Sonuçlar G7 ülkelerinde askeri harcamaların ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği şeklinde bulunmuştur.

Çetinkaya ve diğ. (2017) Bir kamu harcaması olan askeri harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmişlerdir. 1960-2014 yılları arasını hedef alan bu çalışmada veriler ARDL sınır testi ile analiz edilmiştir. Kısa dönemde Türkiye ekonomisi için savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde bir etki görülmediğini ortaya çıkarmıştır. Ancak uzun dönemde askeri harcamalar haricindeki kamu harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu etkiler şeklinde görülmektedir.

Topal (2018) Ekonomik büyüme ve askeri harcamalar arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Türkiye örneği üzerinde çalıştıkları bu makalede 1960-2016 yılları arasını ele almıştır. Çalışma uzun dönemde askeri harcamaların milli geliri olumsuz etkilediğini göstermiştir. Çalışmaya göre Türkiye için 1970'e kadar olan dönemde askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olmasının nedeni NATO'nun yeni üyesi olmasıdır. Çünkü bu dönemde Türkiye dışa kapalı ve ithal ikameci bir ekonomi ile yönetilmektedir. Ancak bu tarihten itibaren ülke dışa açılmaya başlamış ve bu da güvenlik ihtiyacını arttırmıştır. Tehdit düzeyinin artması da savunma harcamaları ihtiyacını arttırmaktadır. Bu durum da askeri harcamaların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir denmiştir.

Destek (2016) NATO ülkelerini ele almış ve bu ülkelerdeki askeri harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Araştırma verileri Panel veri analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucu ABD için ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasında çift yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Kanada, İtalya, İngiltere, Norveç ülkelerinde askeri harcamalardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik görülmüştür. Türkiye, Danimarka ve Portekiz ülkelerinde ise ilişki yönü ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğrudur.

Aydemir ve diğ. (2016) G20 ülkelerinde işsizlik ve askeri harcamalar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma tam istihdam düzeyinde sayılabilecek ülkelerde savunma harcamalarının işsizliği arttırdığını göstermektedir. Arjantin, Avusturalya, Brezilya, Kanada, Fransa, Hindistan, Japonya, Meksika, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde askeri harcamalar ve işsizlik arasında pozitif ilişki gözlemlenmiştir. Türkiye, Güney Afrika, İtalya ve Endonezya'da askeri harcamalar istihdamı arttırmıştır. Bu da ülkeden ülkeye etkinin değiştiğini göstermektedir.

Turan ve diğ. (2018) Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasında ilişkiyi panel eşbütünleşme ve nedensellik analizi ile analiz etmişlerdir. 1988-2016 dönemini ele aldıkları bu çalışmada 12 düşük gelirli ülke ve 29 yüksek gelirli ülke arasında çalışma yapılmıştır. Her iki gelir seviyesinde de askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi görülmektedir. Yüksek gelirli ülkelerde askeri harcamalardan GSYİH'ya doğru bir nedensellik varken, düşük gelirli ülkelere çift yönlü bir nedensellik gözlenmiştir.

Özdemir ve diğ. (2018) Türkiye'nin 1980-2016 yılları arasındaki askeri harcamalarını ve ekonomik büyümesini incelemiştir. Yapılan ekonometrik analizlerde yapılan askeri harcamaların gelirden olumsuz etki gösterdiği bulunmaktadır.

Akcan (2019) 1982-2017 yılları arasında hedef almış ve Türkiye'deki yatırım ve askeri harcamaların ekonomik büyümeye etkisini incelemiştir. ARDL sınır testi yöntemi ile ekonometrik analiz yapılmış ve yatırım harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Aynı zamanda askeri harcamalar ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etki göstermiştir.

Yurttançıkılmaz ve diğ. (2012) İran üzerinde bir ekonometrik analiz yapmışlardır. Analizde askeri harcamalar ve ambargonun ekonomik büyümeye etkileri çalışılmıştır. 2009 yılına ait veriler bulunamadığı için bütünlüğü bozmamak adına o yıl veri setinden çıkarılmıştır. 1965-2008 yılları aralığı ele alınmıştır. Uzun dönemde askeri harcamalar ve ekonominin dışa açık oluşu ekonomi üzerinde olumlu etkiler göstermiştir.

Canbay ve Mercan (2017) Savunma harcamalarının ekonomik büyümeye ve cari işlemler dengesine etkisini araştırmışlardır. Türkiye örneği üzerinden inceledikleri çalışmada 1986-2016 dönemini ele almıştır. Vektör Hata Düzeltme Modeli ile ekonometrik analiz yapılmıştır. Johansen eşbütünleşme testi sonucunda savunma harcamaları, cari açık ve büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. İthalata dayalı savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir.

Kocoğlu (2014) Askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini Sahra Altı Afrika Örneği üzerinden incelemiştir. 1990-2012 arası konu alınan makalede askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olmadığı gözlemlenmiştir. Söz konusu ülkelerde kaynakların kıt olması ve bu kıt kaynakların savunma harcamalarına yönlendirilmesi ekonomiyi daha da kötüye götürecektir.

Topal (2018) Türkiye’de askeri harcama ve işsizlik arasındaki ilişkiyi incelemiştir. 1955-2016 yıllarını konu alan çalışmada uzun dönem için askeri harcamaların işsizlik oranları üzerinde anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Araştırma konusu farklı yıllar için yapılan çalışmalarda farklı sonuçlar vermektedir.

Tuncay (2017) Finansal serbestleşme sonrası dönemi ele almıştır. Savunma harcamalarına ilişkin bir ekonometrik analiz yapmıştır. 1996-2014 yılları arasını hedef alan çalışmada Tunus, Yunanistan, Bulgaristan, Mısır, Azerbaycan, İran ve İsrail’in bulunduğu 7 ülke ele alınmıştır. Savunma harcamaları ve şehirde yaşayan insan nüfusu değişkenleri arasındaki ilişki negatiftir.

Kılıç ve diğ. (2018) G-8 ülkelerinde askeri harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisini konu alan makalelerinde 1992-2016 yılları arasını örneklem seçmişlerdir. Panel veri analizi uygulanmıştır. Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensel ilişki bulunmuştur.

Sümer (2005) Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemiştir. Gelişmiş ülkelerde savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğu görülmüştür. Kendi savunma sanayisi olan kendi savunma araçlarını kendisi üreten ülkelerde bu alana ayrılan harcamaların ekonomik büyümeye etkisi diğer ülkelere göre daha fazladır.

Yıldız ve Yıldız (2019) Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Orta doğu ülkeleri için ele almıştır. 1990-2015 yılları arası veriler kullanılarak yapılan panel nedensellik analizinde İran, İsrail, Suudi Arabistan, Umman ve Türkiye ülkelerinden yalnızca İran için değişkenler arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Diğer ülkelerin tamamında ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğru tek yönlü nedensellik görülmektedir.

Durgun ve Timur (2017) Türkiye’deki savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini konu olarak almıştır. 1970-2015 yılları arası veriler üzerinden yapılan ekonometrik analiz Türkiye için değişkenler arasında uzun dönemli bir nedensellik olmadığını göstermektedir.

Mangır ve Kabaklarlı (2016) Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. 1991-2013 dönemini hedef alan araştırmada değişkenler arasında panel veri analizi uygulanmıştır. Tüm ülkeler için bir ekonometrik analiz yapılmış ve savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde ne olumlu ne olumsuz bir etkisi olmadığı saptanmıştır. Bu da çalışmanın Barro büyüme modelini desteklediği sonucunu vermektedir.

Yantur ve Günson (2019) Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ABD, Japonya ve Fransa örnekleri üzerinden incelemiştir. Örnek ülkeler dünyada en çok savunma harcaması yapan ülkeler olarak seçilmiştir. 1960-2017 yılları arasını hedef alan çalışmada kısa dönem ve uzun dönem analizin yanında nedensellik analizi de yapılmıştır. ABD için savunma harcamalarının kişi başına milli gelir üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüştür. Ancak Japonya ve Fransa için durum bunun tam tersidir. Sonuçlar anlamlıdır. Uzun dönemde 3 ülke için de değişkenler arasında çift yönlü nedensellik vardır.

Canbay ve Pirali 2019 Savunma harcamaları ve yenilenebilir enerji kullanımının enerji ithalatı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. 1975-2015 dönem aralığındaki verileri çalışmaya dahil ederek ARDL Sınır testi kullanılmıştır. Türkiye örneği üzerinden hareket edilen çalışma sonuçları savunma harcamalarının ve yenilenebilir enerji kullanımının artması enerji ithalatı üzerinde çok küçük oranda pozitif etki göstermektedir.

Yazgan ve diğ. (2018) Askeri harcamaların seçilmiş NATO ülkelerinde etkisini araştırmaktadır. 1960-2014 dönemi için bir çalışma yapılmıştır. Askeri harcamaların GSYİH’ ya oranlarının ABD’ye yakınsama davranışları incelenmektedir. Doğrusal olmayan birim kök testleri sonucunda bulgular Yunanistan harici bu seçilmiş

lkelerde askeri harcamaların GSYİH' ya oranı, ABD'nin savunma harcamalarının GSYİH' ya oranına yakınsanmış ve doğrusal olmayan biçimde olmuştur.

Baran (2018) Türkiye'de savunma sanayi sektörünü incelemiş ve bu sektördeki harcamaların ekonomi üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Çalışmada ülkenin konumu bakımından savunmaya olan ihtiyacı, ülkeye ait tarihsel süreç incelenmiştir. Yapılan incelemenin sonuçları savunma sanayisine yapılan harcamaların ekonomik büyüme üzerinde etkisinin olduğunu savunur niteliktedir. Araştırma ülkenin savunma sanayiine harcama yaparken aşırıya kaçmaması yeteri miktarda ve akılcı harcamalar yapılması gerektiğini savunmaktadır.

Glpek ve diğ. savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki ilişkisini inceledikleri makalede 2000-2016 yılları arasındaki verileri ele almışlardır. Birim kök testi, granger eş bütünleşme testi, Toda-Yomato nedensellik testi gibi testler uygulayarak konuyu analiz etmişlerdir. Test sonuçları bu dönem aralığında Türkiye için çift yönlü bir nedensellik olmadığını göstermektedir. Büyüme oranları ya da savunma harcamalarındaki artış oranı diğ. değişkeni etkileyecek kadar ciddi bir boyutta olmamaktadır.

Karakurt ve diğ. (2018) Türkiye'deki savunma harcamalarının enflasyon üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi yapılmıştır. 1966-2016 arasındaki dönemi inceleyen araştırmada Maki yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ve Toda-Yomato nedensellik testi uygulanmaktadır. Uygulama sonuçları hem kısa dönem hem uzun dönem için savunma harcamalarından enflasyona doğru tek yönlü pozitif nedensellik görülmektedir. Bulgular literatürde savunulanın aksine uzun ve kısa dönemde savunma harcamalarındaki artışın enflasyon oranında artışa sebep olacağını göstermektedir.

Bekmez ve Destek (2015) Savunma harcamalarının dışlama etkisini incelemiştir. Bu çalışmada 1988-2012 yılları veri seti olarak kullanılmıştır. Az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler olmak üzere gruplar halinde hazırlanan veriler panel veri analizi ile incelenmiştir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde savunma harcamalarının diğ. alanlardaki yatırımları pozitif yönde etkilediğı

gözlemlenmiştir. Savunma harcamaları sadece ekonomik olarak değil verdiği güvenlik hissi ile de pozitif dışsallık sağlayarak sosyal refahı yükseltir denmiştir.

Eğri ve diğ. (2017) Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini ele almıştır. Çalışmaya Türkiye ve seçilmiş Ortadoğu ülkeleri konu olmuştur. Ortadoğu ülkeleri üzerinden yapılan seçim bölgesindeki diğer ülkelere göre doğal kaynak açısından fakir olan ülkelerdir. (Cezayir, Tunus, Mısır, Fas) Bu ülkeler için 1970-2012 yılları arasında hedef alan yazarlar panel veri analizi sonucunda savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında negatif ilişki tespit etmiştir.

Kürşat Bilişli (2011) Askeri Keynesyencilik konusunu incelemiştir. Bu politika ekonomisini güçlendirmek isteyen devletlerin savunma harcamalarına büyük oranda yatırım yapması gerektiğini savunmaktadır. Bu yaklaşımda askeri harcamalara hem arz hem talep yönünden bakılır. Talep yönlü bakış açısı askeriye mal ve hizmet ihtiyaçları devlet tarafından harcanır bu kamu gideridir. Arz yanlı bakışta da bu tüketici harcamalarına talep yönlü etki yapar ve bu ihtiyaçları karşılamak için sivil iş gücüne de ihtiyaç olacaktır. Bu da istihdamı ve verimliliği arttıran bir durum olacaktır denir.

Sezgin ve Sezgin (2018) Ekonomi ve askeri darbeler arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Dünyadaki askeri darbelerin gelişimi bu makaleye konu olmuştur. Dünyada en fazla darbe yaşamış olan Bolivya'dan başlamak üzere Brezilya, Cezayir, Arjantin, Ekvator, Mısır, Yunanistan, Türkiye araştırmaya konu olmuştur. Her ülke ekonomisi ayrı ayrı darbe öncesi ve sonrası olarak ele alınmıştır. Sonuçlar savunma harcamalarının orduyu güçlendirdiği ancak düzeni bozabildiği yönündedir. Darbeler ekonomi üzerinde uzun dönemli etki bırakmaktadır ancak tek başına ekonomi üzerinde darbe etkili değildir. Darbelerin ekonomiye olumlu etkisi hazırlık sürecinde, olumsuz etkisi ise darbe sonrası dönemde meydana gelmektedir.

Ceyhan ve Asiloğulları (2019) Savunma harcamalarını büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu analiz için 35 OECD ülkesi ele alınmıştır. Bu ülkelerdeki 2000-2016 yılları arasındaki veriler ele alınarak yapılan araştırma sonuçları savunma harcamalarındaki artışın büyüme oranlarında negatif bir etki gösterdiğini ortaya koymaktadır. OECD ülkelerinde savunma harcamalarının büyümeyi olumsuz

etkilemesinin nedeni savunma harcamalarının fırsat maliyetindeki düşüş olarak görülmektedir.

Erdem ve Sezgin (2018) Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi dünya ve Türkiye'nin genel bir görünümü şeklinde ele almışlardır. Dünya ve Türkiye örnekleri incelenmiş ve savunma harcamalarının ABD'de her yıl en yüksek miktarda olduğu görülmüştür. Son yıllarda ABD'de savunma harcamalarında azalış olmasına karşın dünya genelinde savunma harcamaları artış eğilimi göstermiştir. Türkiye'de ise savunma harcamalarının GSYİH'ya oranı yıllar arasında belli standartta izlemiş son yıllarda ise azalış trendine girmiştir.

Şennur Sezgin ve Gülten Yağtu 2019 yılında yayınlanan makalede savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye örneği üzerinden incelemiştir. Çalışmaya 1980-2016 yılları arası konu olmuştur. Kısa dönemde ekonomik büyümeden savunma harcamalarına doğru tek taraflı nedensel ilişki bulunmuştur.

Soyyigit Kaya (2013) Savunma harcamalarının iktisadi etkilerini incelemiştir. Türkiye için 1970-2010 yılları arasını incelediği bu makalede Granger nedensellik ve Toda-Yomato testi yaparak konuyu araştırmıştır. İstihdamdan savunma harcamalarına doğru bir nedensel ilişki gözlemlenmiştir. Aynı şekilde savunma harcamalarından GSYİH'ya doğru da nedensellik saptanmıştır. Savunma harcamalarından istihdama doğru da nedensellik görülmektedir.

Üçler (2017) Savunma harcamalarının işsizlik üzerine etkisini incelemiştir. Türkiye örneği üzerinden hareket edilen çalışmada veri seti olarak 1980-2014 yılları aralığı kullanılmıştır. Çalışma sonuçları uzun dönemde savunma harcamalarının işsizliği negatif yönde etkileyeceği şeklindedir.

Alptekin ve Levine, (2012) Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisine ait 32 araştırmadan oluşan bir derleme çalışma yapmıştır. Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişki bulmuştur.

Gökmenoğlu ve diğ. (2015) Türkiye için ekonomik büyüme ve askeri harcamalar arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 1988-2013 yılları arasındaki verileri baz alarak

Johansen ve Granger nedensellik testlerini uygulamışlardır. Sonuç olarak uzun dönemde askeri harcamaların ekonomik büyümeyi de beraberinde getirdiği sonucuna varmışlardır. Granger nedensellik testi sonuçları da ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermektedir.

Mangır ve Kabaklarlı (2016) 16 ülke için savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. Ülke verileri panel veri analizi yöntemi ile analiz edilmiş ve tüm ülkeler için askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki gösterdiği bulunmuştur. Ancak bu olumsuz etki çok düşük seviyededir ve yok sayılabilir niteliktedir. Ayrıca bu çalışma Barro büyüme modelini desteklemektedir.

Dunne ve Nikolaidou (2015) Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisini analiz etmiştir. Çalışmalarında AB'nin en yoksul 3 ülkesi olan Yunanistan, Portekiz ve İspanya ülkelerinin savunma harcamaları ve ekonomik büyüme verilerini ele almıştır. 1960-2002 yılları arasını hedef alan araştırmada Granger Nedensellik Testi, VAR analizi yapılmış ancak, bu küçük ekonomiler için askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasında genel bir ampirik sonuç bulunmamıştır.

Dash ve diğ. (2016) yılında BRIC ekonomilerinde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ampirik bir analiz yapmışlardır. Bu ülkelerde 1993-2014 yılları arasını incelemeye konu etmişlerdir. Panel eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile konuyu araştırmışlardır. İlk olarak savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu bulunmuştur. Granger nedensellik testi sonucunda uzun dönemli çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

Al-Jarrah (2005) Petrol zengini ülkelerde savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Suudi Arabistan örneğiyle incelemiştir. 1970-2003 yılları arasında inceleme yapmışlardır. Johansen eş bütünleşme testi, Granger nedensellik testi uygulamışlardır. Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur.

Khiui ve Mahmood (1997) Pakistan için askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi konu etmişlerdir. Pakistan'ın 1972-1995 yılları arasındaki durumunu konu alan çalışmada ilişki Granger nedensellik testi ile bulunmaya

alışılmıştır. Sonuç olarak çalışma savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasında olumsuz ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca alışma Pakistan savunma harcamalarının Hindistan savunma harcamalarından olumlu olarak etkilendiğini göstermektedir.

Anyanwu ve diğ. (2011) Nijerya için savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Vektör Hata Düzeltme modeli ile ele almıştır. Bu iki değişkene ek olarak döviz kuru, enflasyon oranı, borç verme oranı, brüt sermaye oranı, işsizlik de dahil edilmiştir. Sonuç tüm değişkenler için uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Yakovlev (2007) Silah ticareti, askeri harcamalar ve ekonomik büyümeyi incelemiştir. 1965-2000 yılları arasında 28 ülke panel veri analizi ile incelenmiştir. Bir lke silah ihracatçısı konumunda ise büyümeye daha az zararlı olacaktır demişlerdir. şöyle ki daha yüksek askeri harcamaların ve net silah ihracatının ayrı ayrı daha düşük ekonomik büyümeye yol açarken, daha yüksek askeri harcamaların büyümeye daha az zarar verdiği bulunmuştur.

d'Agostino ve diğ. (2010) Askeri harcamaların ekonomik büyümeye olan etkisini incelemişlerdir. Bu alışmada Feder-Ram modeli ve Solow büyüme modeli üzerinden konu analiz edilmiştir. 1960-1997 dönemini ele aldıkları 28 ülke ile değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu alışma sonucu askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğunu göstermektedir.

Churchill ve Yew (2018) Askeri harcamaların büyümeye etkisini ampirik bir sentez şekilde sunmuşlardır. 48 çalışmadan 272 gözlem rneği olarak literatür çalışmasında bulunmuşlardır. Sonuçlar askeri harcamaların gelişmiş ülkelerde büyümeyi daha fazla etkilediği ve bu etkinin olumlu olduğu şeklindedir.

Malizard (2011) Ekonomik büyüme ve askeri harcamalar arasındaki nedensellik ilişkisini Fransa rneği üzerinden incelemiştir. Çalışmada edinilen veriler kendinden önce yapılmış çalışmaları destekler niteliktedir. Savunma harcamaları ve GSYİH arasında çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Savunmanın ekonomiye az miktarda olumlu etkisi görülmektedir.

Hirnissa ve diğ. (2009) Güneydoğu Asya Ülkeleri birliğinde askeri harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisi hakkında araştırma yapmışlardır. Bu çalışmada birliğe üye 5 ülkeden Endonezya, Tayland ve Singapur'da askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki varlığını göstermektedir. Singapur için nedensellik çift yönlüdür. Endonezya ve Tayland'da ise durum askeri harcamalardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü görülmektedir. Kalan 2 ülke olan Malezya ve Filipinler için ekonomik büyüme ve askeri harcamalar arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir.

Dunne ve diğ. (2000) Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme konusunu Güney Afrika ülkeleri için incelemiştir. Araştırmalarını arz ve talep modeli olarak gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada 1991-1997 yılları arası hedef alınmıştır. Düşük oranda da olsa askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasında olumsuz etki vardır şeklinde bir sonuca ulaşmışlardır.

Dunne ve Nikolaidou (2012) yılında savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Avrupa birliğine üye ülkeler üzerinde çalışmışlardır. Bu çalışmada 1961-2007 yılları arası hedef alınmıştır. Panel veri analizi ve zaman serisi yöntemleri kullanılarak hazırlanan çalışmada bulgular bu bölgede askeri harcamaların ekonomik büyümeyi desteklemediği şeklindedir.

Kollias (2007) Savunma harcamaları ve büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye örneği üzerinden incelemiştir. 1954 ve 1993 yılları arasını hedef alan bu araştırmada mevcut değişkenler arasında anlamlı bir nedensellik bulunmamıştır.

Augier ve diğ (2015) Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1952 ve 2012 yılları arasında Çin örneği üzerinden incelemiştir. Çalışmada Feder-Ram modeli ve Solow büyüme modelleri kullanılmıştır. Feder-Ram modelinin verdiği sonuçlara göre savunma harcamaları ekonomik büyümeyi zayıf bir şekilde etkilemiştir. Solow modeli sonuçları ise savunma harcamalarındaki %'1 lik bir artışın ekonomik büyüme oranını %0,15-0,19 oranında arttırdığı şeklindedir.

Al-Yousif (2010) Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Körfez bölgesi ülkeleri üzerinden ampirik kanıtlarla sunmuştur. Çalışmada 1975-1998 dönemi hedef seçilmiştir. Granger nedensellik testi ile savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişki araştırılmıştır. Sonuçlar iki değişken arasındaki ilişkinin tüm ülkeler arasında genelleştirilemeyeceğini göstermektedir.

Ali ve Ather (2014) Savunma harcamalarının ekonomik büyüme arasında Pakistan için zaman serisi analizi yapmıştır. 1980-2013 yılları arasını hedef alan bu çalışmada savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi geciktirdiğini göstermektedir.

Karagöl ve Palaz (2011) Türkiye örneği için savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi ne yönde etkilediğini araştırmışlardır. 1955-2000 yılları arasını inceledikleri bu çalışmada değişkenler arasında birim kök testi, eşbütünleşme testi ve nedensellik testleri yapılmıştır. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki savunma harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlüdür.

Shahbaz ve diğ. (2012) Savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi etkileyip etkilemediğini araştırmıştır. Pakistan örneği üzerinden hareket edilen çalışmada 1972-2008 yılları arası hedef alınmıştır. Bu yıllar arasındaki veriler savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki Keynesen modeli destekler biçimdedir. Aynı zamanda askeri harcamalardan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

Phiri (2017) Askeri harcamaların ekonomik büyümeye olan etkisini Güney Afrika örneği üzerinden incelemiştir. 1988-2015 yılları verileri kullanılarak yapılan çalışmada LSTR modeli kullanılmış ve sonuçlar askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Çalışmada Güney Afrika'da çok fazla savunma harcaması yapıldığı ve hükümetin bu gereğinden fazla olan savunma harcamalarını ekonomik büyümeyi daha fazla etkileyecek farklı sektörlere kaydırması gerektiğini göstermektedir.

Chang ve diğ. (2013) Çin ve G7 Ülkelerinde askeri harcamaların ekonomik büyüme için gerekli olup olmadığını araştırmışlardır. 1988-2010 dönemi arası çalışılan

araştırmada hem ülke içi hem de ülkeler arası panel veri analizleri yapılmıştır. İtalya, Fransa ve Almanya için ekonomik büyüme ve askeri harcamalar için nötr bir ilişki söz konusudur. Kanada ve İngiltere için askeri harcamalar ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Çin’de ekonomik büyümeden askeri harcamalara doğru tek yönlü bir nedensellik söz konusudur. Sonuçlar askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini desteklemektedir.

Ersöz ve Kabak (2010) yılında yaptıkları çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerini savunma sanayisi bazında ele almış. Bu karar verme yöntemlerinin dayandığı teorik temelleri ve kullanım amaçlarını görmek amacıyla bir sınıflandırma yapılmıştır. Çalışmada Türk Savunma Sanayisinde yapılan akademik çalışmalarda en çok kullanılan çok kriterli karar verme yöntemleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma Hedef Programlama (GP) yöntemi ile Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yönteminin kullanıldığını göstermektedir. Aynı zamanda bu çalışma Türkiye’de dahil olmak üzere ve ülkelerin hepsinde üstün yanları sebebiyle Analitik Şebeke Süreci yönteminin kullanıldığını göstermektedir.

Demirtaş ve Akdoğan 2014 yılında hazırladıkları çalışmada savunma sanayisini hedef alan işletmeler içinde tedarikçi seçimi ile ilgilenmiştir. Stratejik kararlardan biri olan tedarikçi seçimine odaklanan çalışmada net olmayan ortamın belirsizlikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Savunma sanayisi açısından bulanık ortamda stratejik karar alınmasına ve en iyi alternatifin değerlendirilmesine yönelik bir uygulama bulmaya çalışılmıştır.

Özlü 2006 yılında yayınladığı Doktora tezinde 2. Dünya Savaşından günümüze Türkiye’de savunma sanayii gelişimini incelemiştir. 1939-1990 yıllarını ele aldığı çalışmada Türk silahlı kuvvetlerinin gelişimi, savunma sanayinde atılan adımlar, son yıllarda ihtiyaçların yurt içinden karşılanmasına yönelik yapılan çalışmalardan bahsetmiştir.

Köseoğlu 2011 yılında hazırladığı çalışmada savunma sanayi stratejisinin yeniden değerlendirilmesini Türkiye örneği üzerinden ele almış ve savunma sanayimizin Türkiye’nin güvenliğine karşı etkisini incelemiştir. Çalışmanın amacı savunma sanayi stratejisinin savunma sistem ve teçhizatının millî kaynaklar aracılığıyla

karşılanabilirliğini sağlayacak şekilde yeniden belirlenmesi ve belirlenen stratejinin ülke güvenliğine yapacağı katkıların ortaya konmasıdır.

Gürsakar 2010 yılında yazdığı çalışmada Osmanlı ve Büyük güçlerin askeri harcamalarına karşılaştırmalı bir yaklaşımda bulunmuştur. 1840-1900 arası dönemi hedef alan çalışmada amaç Osmanlı dönemindeki askeri harcamalarının türlerini ve paylarını belirlemektir. Bir diğer amaçta 19. Yy için Osmanlı dengi ülkelerin askeri harcamalarını inceleyip karşılaştırmalı bir analiz yapmak olmuştur.

Ayla 2020’de yazmış olduğu bu çalışmasında Türkiye Liderliğinde toplanan D-8 ülkelerinin yani Gelişen Sekiz Ekonomik İşbirliği Örgütü kapsamındaki ülkelerin 1997-2018 yılları arasında gerçekleşen askeri harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisini panel veri analizi yöntemi ile incelemiştir. Analiz sonuçları askeri harcamaların GSYİH üzerinde dikkate alınacak bir değişiklik oluşturmadığı yönündedir. Bunun yanında bulgular askeri harcamaların ithalat kalemi içerisindeki payının artması ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki gösterdiği yönündedir.

Erdoğan 2006 yılında yazdığı makalede askeri harcamalar için önemli bir neden olan terör konusunu ele almış. Teröre karşı yapılan savaşların maliyetleri üzerinde durmuştur. ABD’nin askeri harcamaları bu bağlamda ele alınmıştır.

Karacakaya ve Şahinoğlu 2020’de yayınlanan makalesinde 1984-2016 verilerini kullanarak ekonometrik bir analiz yapmış ve savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Türkiye bağlamında incelemeye çalışmıştır. Teknolojik gelişmeleri de ekleyerek uyguladığı modelde ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasında çift yönlü bir nedensellik bulmuştur.

Budak ve Uzlaşır 2018 yılında yazdığı makalede askeri harcamalar ve dış borçlanma arasında bir bağlantı kurmaya çalışmıştır. Dış borcun oluşturabileceği olumsuz etkileri olabileceği ve kamu bütçesi üzerinde oluturacağı baskının sonuçları hakkında çalışılmıştır. Bu çalışmada 1998-2016 yılları arası seçilmiş ve iki değişken arasındaki nedensellik tespit edilmeye çalışılmıştır.

Altun 2017 yılında yazdığı makalede savunma harcamalarının düzeyini belirlemek istemiş ve teorik bir çalışma ortaya koymuştur. Bir ülkenin savunma harcamasının optimum düzeyi hakkında bir bulguya ulaşmak istenmiştir. Bu düzey sorunundan sonra ikinci araştırılan noktaları hangi kaynakların savunma harcamalarına ayrılacağı olmuştur. Bu ana sorular üzerinden teorik bir tartışma yapılarak genel bir sonuç bulmaya çalışılmıştır.

Yüksel ve Songur 2011 yılında yayınlanan makalelerinde kamu harcamalarının bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bir kamu harcaması alt dalı olarak savunma harcamaları da bu bileşenler arasında bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye için 1980-2010 dönemi ele alınmıştır. Borç faiz ödemeleri ayrı tutulmak üzere kalan bileşenlerle ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra cari harcamalar ile kamu harcamaları arasından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Atilla ve Kök 2020 yılında yayınladıkları çalışmalarında askeri harcamaların ekonomik büyümeye etkisini araştırmıştır. Bu araştırma modeli kurulurken askeri harcamaların teknolojiyi ya da pozitif dışsallıkları etkileyerek büyümeyi itici bir güç oluşturduğunu ele almışlardır. Askeri harcamaların büyümeyi pozitif yönde etkilemesi için hem yatırım hem AR-GE çalışmalarının verimliliğinin arttırılmalıdır.

Koçoğlu ve Duyar 2014 yılında askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemiş ve bölge olarak Sub-Saharan Afrika ülkelerinden 6 ülke seçmişlerdir. Ekonomik kaynakların sürekli devam eden güvenlik sorunlarına aktarıldığı bu ülkelerde yoksulluk ve açlık hakimdir. 1990-2012 periyodunda inceleme sürmüş ve yapılan analizlerde makroekonomik açıdan ciddiye alınamayacak kadar da olsa pozitif bir etki bulunmuştur.

Eğri ve diğ. 2017 yılında yazmış oldukları makalede ekonomik büyüme ve savunma harcamaları konusunda çalışmış ve bu çalışma için Ortadoğu ülkelerinden seçtiği ülkeleri ele almıştır. 1970-2012 yılları arasını inceledikleri çalışmada ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasında negatif ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Candar 2003 yılında yayınlanan doktora tezinde askeri harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisini Türkiye açısından incelemiştir. 1950-2001 yılları arasını modele dahil eden Candar ko-entegrasyon analizi kullanarak askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. Amprik bulgular askeri harcamaların ekonomik büyümeyi uzun ve kısa her iki dönemde de olumlu etkilediğini ortaya koymuştur.

MAKALENİN İSMİ	YAZARLARI	ÇALIŞILAN TARİH ARALIĞI / YÖNTEM	SONUÇ
Savunma harcamalarını belirleyen faktörler ve ekonomik büyümeye etkileri	Ramazan Gökhunar Halit Yanıkkaya (2004)	1980-1997 Panel Veri Analizi	Savunma harcamaları ve gelişmekte olan ülkeler arasında pozitif ilişki var.
Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Karşılaştırmalı Analizi	Özge Korkmaz Tuba Bilgin (2016)	1961-2015 Johansen-Juselius Eşbütünleşme Testi – Granger Nedensellik Analizi	Amerika Birleşik Devletleri için ekonomik büyüme ve askeri harcamalar arasında nedensellik yok. Türkiye için ekonomik büyüme ve askeri harcamalar arasında çift yönlü nedensellik var.
Küreselleşmenin savunma harcamaları üzerindeki etkisi : Türkiye için VAR Analizi	Ünzüle KURT Cüneyt KILIÇ (2019)	1974-2015 VAR Analizi	Değişkenler için uzun dönemli ilişki var. Savunma harcamalarının nedeni politik ve ekonomik küreselleşmedir.
G7 Ülkelerinde Askeri Harcamalar ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Analizi	Mehmet Emre ÜNSAL (2020)	1970-2017 Panel Veri Analizi / Driscoll- Kraay Standart Hatalar Tamircisi	G7 ülkelerinde askeri harcamalar ekonomik büyümeyi pozitif etkiler.

Askeri Harcamalar Özelinde Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi	Murat ÇETİNKAYA Ahmet Turan ÇETİNKAYA Emre AKSOY (2017)	1960-2014 ARDL Sınır Testi	Türkiye’de kısa dönemde askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel ilişki görülmemiştir. Bu ilişki uzun dönemde pozitif ve anlamlıdır.
Türkiye’de Askeri Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Bir Analizi	Mehmet Hanefi TOPAL (2018)	1960-2016 çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi	1970 ‘li yılların ortalarından itibaren Türkiye’de askeri harcama- ekonomik büyüme bağı ortadan kalkmıştır.
Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği	Emrah ÇEVİK İsmail BEKTAŞ (2019)	1968-2017 Etki- Tepki Analizi Nedensellik Analizi	Askeri harcamalardan ekonomik büyüme yönüne nedensellik vardır.
Askeri Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Sub- Saharan Afrika örneği	Mustafa KOÇOĞLU Metin DUYAR (2014)	1990-2012 Dışsal Büyüme Modeli GLS Yöntemi	Askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde etkisi makroekonomik anlamda ciddiye alınamayacak düzeyde küçük ve pozitifdir.
Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleri İçin Ekonomik Büyüme ve Savunma Harcamaları İlişkisi	Taha EĞRİ Bensu TİMUR Canan Özge EĞRİ Yüksel BAYRAKTAR (2017)	1990 – 2012 Panel Veri Analizi	Ekonomik Büyüme ve Savunma harcamalarının arasında negatif bir ilişki vardır.

3. METODOLOJİ VE VERİ ANALİZİ

Augmented Dickey-Fuller (ADF) Testi

Johansen eş-bütünleşme, FMOLS, DOLS ve CCR modellerini hayata geçirmek için öncelikle zaman serilerinin durağanlığı kontrol edilir. Serininin durağan olması için ortalamasının ve varyansının zamanla değişmemesi gerekmektedir. Aynı zamanda serilerin iki dönem aralığındaki ortak varyansı hesaplanan döneme değil de sadece iki dönem aralığındaki uzaklığa bağlı değişim gösteriyorsa da seri durağandır. (Gujarati, 1999). Serinin durağan olmadığı tespit edildiğinde ve bu veriler çalışmada kullanıldığında çalışmada sahte regresyon problemi oluşmaktadır. Bu durumda elde edilen analiz sonuçları gerçek ilişkiyi göstermemektedir. Gerçek ilişkiyi elde edilmek için seriler arasında eşbütünleşme ilişkisi aranmaktadır. (Gujarati, 1999). Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen ADF testi, DF birim kök testinden geliştirilmiş olan ve zaman serilerinin birim kök içermesi durumunu inceleyen halidir. ADF testi yönteminde H_0 hipotezine göre durağan olmayan ve birim kök barındıran seri, alternatif hipoteze göre kıyaslandığı durumda durağandır. Bu sebeplerle çalışmadaki serilerin durağanlık testleri Dickey ve Fuller'in 1981 yılında geliştirmiş oldukları ADF birim kök testine göre hazırlanmıştır. Durağanlık analizinde aşağıdaki denklem kullanılmıştır.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

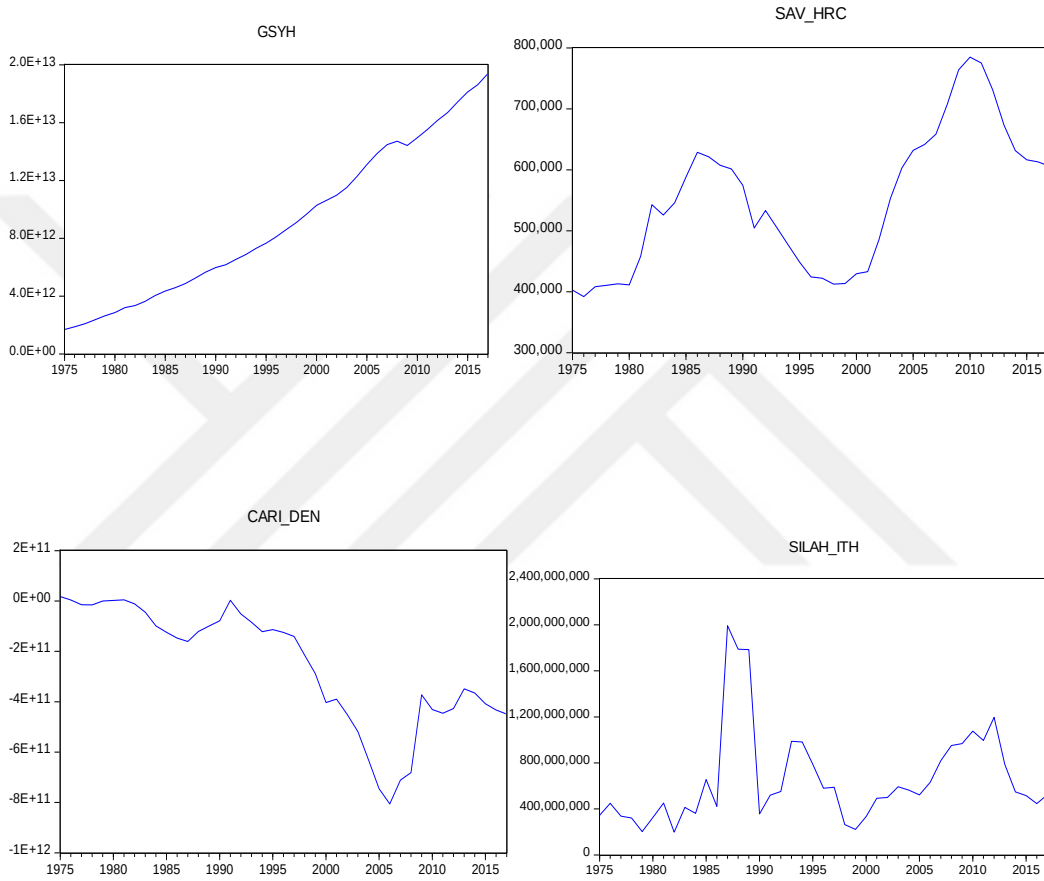
Bu denklemde ΔY_t , serinin birim kök sorunu içerip içermediğini yani serinin durağanlık durumunun birinci dereceden farkını, t değişkeni genel eğilimi, ΔY_{t-i} gecikmeli fark terimini göstermektedir. Denklemde gecikmeli fark terimlerinin ilave edilmesinin nedeni, ardışık bağımsız hata teriminin amaçlanmasıdır. ADF birim kök testi, tahmin edilen modelde ardışık bağımlılık sorunu olmadığı durumlarda sağlıklı sonuçlar vermektedir. Dolayısıyla, denklemde “k” ile gösterilen gecikme uzunluğu

değeri genelde Akaike ya da Schwarz bilgi kriterleri kullanılarak tespit edilmektedir. ADF testi, (3) Numara ile gösterilen eşitlikte δ katsayısının istatistiki olarak sıfıra eşit olup olmadığını test etmektedir. Bu test, elde edilmiş olan ADF-t istatistiğinin MacKinnon kritiği değerleri ile karşılaştırılması yoluyla yapılmaktadır. t istatistiği değeri, mutlak olarak kritik değerden büyük çıkarsa zaman serisinin durağan olduğu sonucuna varılacaktır. Bu açıklamadan kıyaslanarak, bulunan t istatistik değeri mutlak değer olarak kritik değerden küçük çıkarsa zaman serisi analizi durağan olmamaktadır. Zaman serisinin durağan olmadığı durumlarda durağanlık meydana gelinceye kadar farkı alınmalı ve çalışmaya o şekilde devam edilmelidir. (Karaca, 2011).

Tablo 4 ADF ve PP Birim Kök Testleri (1975 – 2017)

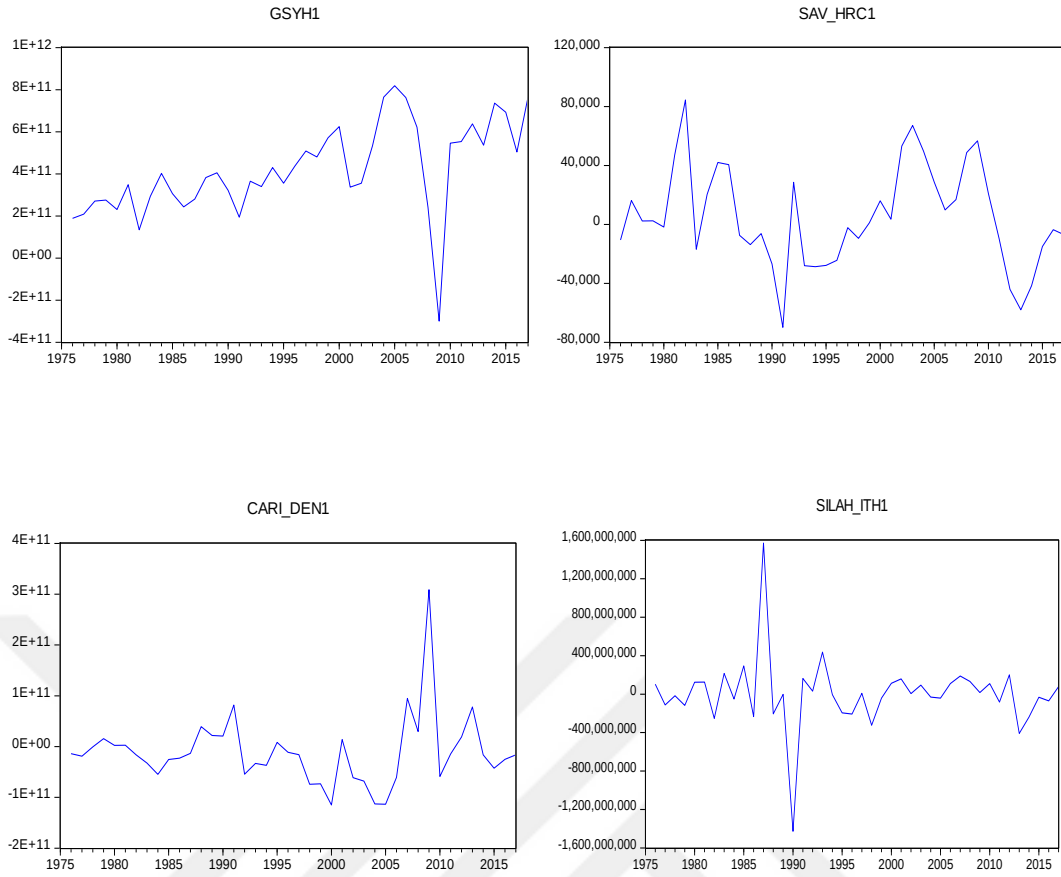
Ülkeler	Değişkenler	I(0)'daki Seriler (ADF)	Serilerin 1. Derecedeki Değerleri (ADF) I(1)	I(0)'daki Seriler (PP)	Serilerin 1. Derecedeki Değerleri (PP) I(1)
ABD	<i>Sav_Hrc</i>	$\frac{t-ist/krit-d\ddot{g}r}{\%5/p-d\ddot{g}r}$ -2.11 / -2.93 / 0.2415	$\frac{t-ist/krit-d\ddot{g}r}{\%5/p-d\ddot{g}r}$ -3.50 / -2.93 / 0.0127	$\frac{t-ist/krit-d\ddot{g}r}{\%5/p-d\ddot{g}r}$ -1.70 / -2.93 / 0.4218	$\frac{t-ist/krit-d\ddot{g}r}{\%5/p-d\ddot{g}r}$ -3.51 / -2.93 / 0.0126
	<i>GSYH</i>	2.25 / -2.93 / 0.9999	-3.35 / -2.93 / 0.0189	3.88 / -2.93 / 1.0000	-3.27 / -2.93 / 0.0226
	<i>Cari_Den</i>	-1.12 / -2.93 / 0.6971	-5.19 / -2.93 / 0.0001	-1.26 / -2.93 / 0.6352	-5.17 / -2.93 / 0.0001
	<i>Silah_İth</i>	-2.26 / -2.93 / 0.1877	-6.08 / -2.93 / 0.0000	-2.92 / -2.93 / 0.0506	-14.79 / -2.93 / 0.0000
Hindistan	<i>Sav_Hrc</i>	2.17 / -2.93 / 0.9999	-4.53 / -2.93 / 0.0007	4.29 / -2.93 / 1.0000	-4.34 / -2.93 / 0.0013
	<i>GSYH</i>	-2.19 / -2.93 / 0.2110	-0.84 / -2.93 / 0.7942	4.89 / -2.93 / 1.0000	-3.09 / -2.93 / 0.0349
	<i>Cari_Den</i>	-1.73 / -2.93 / 0.4068	-3.93 / -2.95 / 0.0048	-1.87 / 2.93 / 0.3402	-6.04 / -2.93 / 0.0000
	<i>Silah_İth</i>	-2.19 / -2.93 / 0.2110	-6.06 / -2.93 / 0.0000	-2.30 / -2.93 / 0.1756	-6.05 / -2.93 / 0.0000
Suudi Arabistan	<i>Sav_Hrc</i>	-0.60 / -2.93 / 0.8589	-6.23 / -2.93 / 0.0000	-0.60 / -2.93 / 0.8575	-6.23 / -2.93 / 0.0000
	<i>GSYH</i>	0.43 / -2.93 / 0.9823	-5.12 / -2.93 / 0.0001	0.30 / -2.93 / 0.9756	-5.13 / -2.93 / 0.0001
	<i>Cari_Den</i>	-2.34 / -2.93 / 0.1618	-5.70 / -2.93 / 0.0000	-2.26 / -2.93 / 0.1866	-6.23 / -2.93 / 0.0000
	<i>Silah_İth</i>	-2.08 / -2.93 / 0.2511	-6.85 / -2.93 / 0.0000	-2.01 / -2.93 / 0.2810	-6.60 / -2.93 / 0.0000

Tablo 4’de ABD, Hindistan ve Suudi Arabistan’a dair sonuçlar $I(0)$ düzeyinde serilerin durağan olmadığını ortaya koymaktadır. $I(0)$ düzeyinde her bir serinin p-değeri 0.05’in üstünde çıkmış ve mutlak değere alındığında t-istatistiği kritik değere kıyasla istenilen optimal değerde değildir.

Şekil 4 ABD için $I(0)$ düzeyinde GSYH, Savunma Harcamaları, Cari Denge ve Silah İthalatı

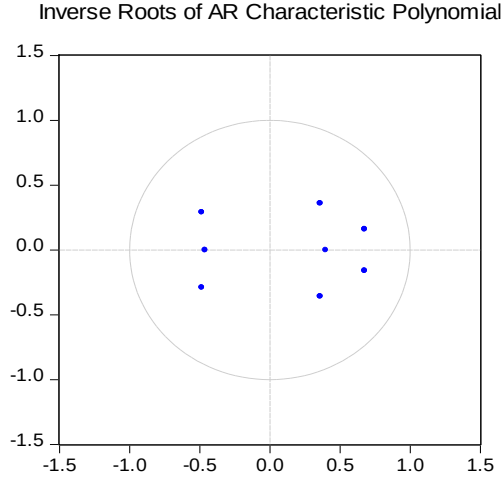
Şekil 4.’deki ABD’ye dair serilerin trendleri ele alındığında durağan olmadıkları açıkça görülmektedir. Şekildeki GSYH, savunma harcamaları, cari denge ve silah ithalatına dair trendlerin gidişatı ampirik bulgularla net bir şekilde örtüşmektedir.

Şekil 5 ABD için I(1) düzeyinde GSYH, Savunma Harcamaları, Cari Denge ve Silah İthalatı

Tablo 5 Johansen Eş-Bütünleşme Testi (1975 – 2017)

Ülkeler	Hipotezler	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kiritik Değer	p-Değeri
ABD	r=0	0.528256	60.29720	47.85613	0.0022
	r=1, r=>1	0.312921	30.24446	29.79707	0.0444
	r=2, r=>2	0.222629	15.23221	15.49471	0.0547
	r=3, r=>3	0.120998	5.158712	3.841466	0.0231
Hindistan	r=0	0.667728	81.61244	47.85613	0.0000
	r=1, r=>1	0.360260	37.54034	29.79707	0.0053
	r=2, r=>2	0.327194	19.67262	15.49471	0.0110
	r=3, r=>3	0.091097	3.820695	3.841466	0.0506
Suudi Arabistan	r=0	0.661711	100.4325	47.85613	0.0000
	r=1, r=>1	0.544680	57.07831	29.79707	0.0000
	r=2, r=>2	0.417282	25.60808	15.49471	0.0011
	r=3, r=>3	0.095298	4.005983	3.841466	0.0453

Şekil 6 ABD için VAR Modeli (AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri)

Vektör Otoregresif Model: Çok denklemlı sistem çözümlmeleri yapılırken karşılaşılan sorunların yok edildiği, daha yeni bir metod olan, Vektör Otoregresif Model (VAR) kullanılmaktadır. Ekonomik modellerin çoğunluğuunda değişkenlerden bazılarının işlevi yalnızca açıklayıcılık şeklindedir. Bu yüzden açıklayıcı şeklinde modele dahil edilen bu değişkenlerin daha önceden belirlenmesi gerekmektedir. (Kutlar, 2009, 346-347).

İçsel (endogenous) değişkenler, denklemin içeriğinde açıklanan değişkenlerdir. Açıklayıcı değişken konumunda olanlar ise dışsal (exogenous) değişken veya önceden belirlenmiş değişkenler olarak tanımlanmaktadır. Dışsal değişkenleri, kendi aralarında dışsal ya da gecikmiş dışsal şeklinde adlandırmakta mümkündür. Bu şekil modellerde gecikmiş dışsal değişken olabilir ya da olmaz. Bu ihtimal dahil olduğu halde dışsal değişkenlerin olmadığı durumlarla nadir olarak karşılaşılmaktadır. Model, ortaya koyduğu ilişkilerde içsel değişkenlerden en az birinin oluşturulmasında gerekli denklemleri ortaya çıkarıyorsa eşanlı denklem olduğu anlaşılmaktadır. (Kutlar, 2009, 346-347).

Vektör Otoregresif Model, kendi aralarında karşılıklı uzun süreli ilişki olduğu düşünölen değişkenlerin etkileşimlerini belirlemek için oluşturulur. Bu modelin avantajı karmaşık iktisadi ilişkilerin varlığı ve farklı iktisadi olayların tek denklemlı modellerde olduğuundan farklı olarak eşanlı denklemler yoluyla incelenmesine olanak sağlamıştır. İktisadi reel çevreler makroekonomik değişkenlerin kendi aralarında

karşılıklı bir etkileşimde olduğunu varsaymaktadır. Bu sebeple verileri sadece içsel değişken ya da sadece dışsal değişken olarak net tanımlamak zorlaşmaktadır. Bu tanımlamaların netleştirilmesinde karşılaşılan problemlerin ortadan kalkabilmesi için Vektör Otoregresif Model'den yararlanılmaktadır. Bunun yanı sıra eşanlı denklem sisteminde ortaya çıkan sorunu yok etmek için genellikle yapısal model içerisinde farklı sınırlamaların uygulanması gerekmektedir. Çünkü bahsedilen yapısal sınırlamalar, çalışmalarda çeşitli sıkıntılara neden olmaktadır. Bu gibi güçlükleri yok edebilmek için yapısal model içinde hiç bir sınırlama uygulanmaksızın VAR modelleri kullanılmaktadır. (Tarı ve Bozkurt, 2006).

VAR modeli bağımlı ve bağımsız değişkenlerin gecikmiş değerleri ile ortaya çıkan bir sistemdir. Bu model genellikle değişkenlerin birbirleri arasındaki ilişkileri ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır. Bu model yardımıyla t testlerinde olan anlamlılığın bulunmasına gerek olmaksızın durum tespiti sağlanabilmektedir. (Enders, 1995: 25).

Vektör Otoregresif Model, var olan değişkenlerin hepsini ele alması yönüyle diğer yapısal analizlerden farklılık göstermektedir. Vektör Otoregresif Model değişkenler arasında gerçek yapısal ilişkinin anlaşılmadığı yerlerde kullanılmaktadır. Bu model aynı zamanda klasik yapısal sistemle haricindeki makroekonomik örneklemelerde sıklıkla başvurulmuş bir yöntemdir. VAR Modeli ekonometri alanında çalışmalar yapan akademisyenlerce sıklıkla kullanılmaktadır.

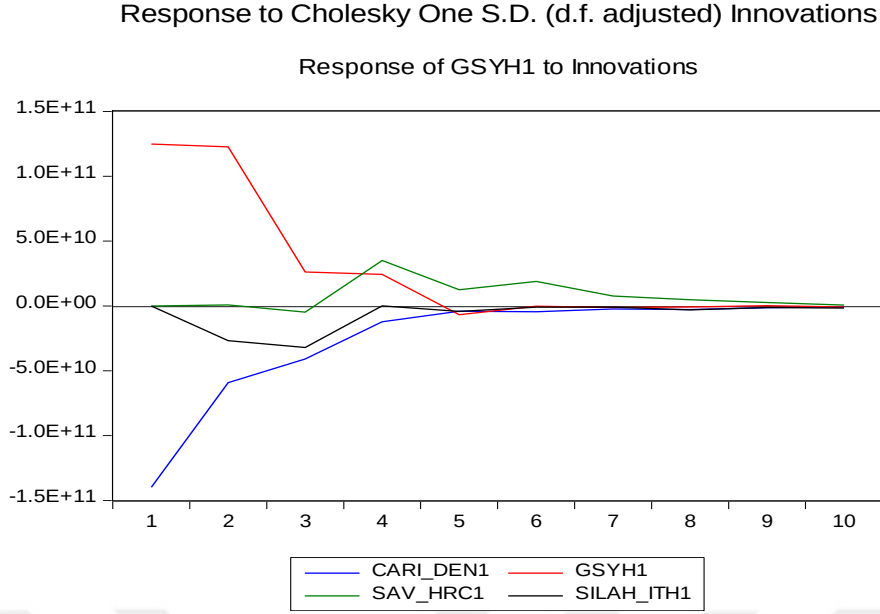
Ekonometri alanında çalışan akademisyenler geliştirilmiş sistemlerdeki değişkenlerin aralarındaki ilişkiyi ispatlamak için bu modele başvurmaktadır. Vektör Otoregresif Model basit yapıdaki değişkenlere kıyasla daha çok değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Bu yöntemin yaygın bir kullanım alanı olmasının nedeni yapısal VAR sistemine hiçbir sınırlama uygulanmaksızın dinamik ilişkilerin analizde kullanılmasıdır. Vektör Otoregresif Modelde analizde bulunan hata terimleri içinde değişkenler arasında beklenmedik ani şokların ortaya çıkması ihtimal dahilindedir. VAR modelinin ekonometrik analizlere ve zaman serisi analizlerine göre avantajlı yanı, verilen şokların yorumlanabilmesi ve daha fazla sonuç vermesidir. Seçili ülkeler için incelenen üç değişken arasındaki uzun süreli ilişkiyi detaylıca inceleyerek analiz edebilmek için Vektör Otoregresif Modelden yararlanılmıştır.

Bunun yanı sıra her üç değişken içsel (endogenous) değişken olarak belirlenerek gecikme değerleri (lag order) 1-2 olarak ele alınmıştır. Bu sayede, Johansen Eşbütünleşme Testi'ni uygulamak ve bunun yanı sıra belirli doğrusal regresyon testlerinin değişkenleri arasındaki ilişkilerin sonuçları ile uyum durumunu ortaya çıkarmak için doğruluğu araştırılan uzun vadeli ilişki, AR karakteristik polinomuna ait ters köklerin (Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial) birim çemberin içinde merkeze yakın bir konumda olduğundan Şekil 6 da görüldüğü gibi ispatlanmıştır. Dolayısıyla, çalışılan VAR modelinin durağan olduğu görülmektedir. Bu aşama tamamlandıktan sonra yapılacak aşama uyarım cevap fonksiyonu (Impulse Response) kullanılabilmektedir. Devamında varyans ayrıştırması analizi kullanarak, bağımsız değişkenlerin hangisinin diğerlerine kıyasla daha fazla etki gösterdiği sonucuna ulaşılabacaktır.

Serileri durağanlaştırmak için ilk olarak birinci dereceden farkları alınır ve devamında verilere transformasyon uygulanarak I (0) dan I (1)'e geçmektedir. Serileri durağanlaştırmak ve devamında birinci dereceden farklarının alınabilmesi için ekonometrik paket programlardan yararlanılmıştır. Seçili ülkeler arasında incelenen değişkenlerce bulunan uzun süreli ilişki ve trendi daha detaylı incelemek amacıyla Vektör Otoregresif Model kullanılmıştır. Bunların yanında değişkenler içsel (endogenous) olarak bulunmuş ve gecikme değeri olan (lag-order) 1-2 şeklinde değerlendirilmiştir. Devamında Johansen Eşbütünleşme testini uygulamak ve bunun yanı sıra bazı doğrusal regresyon testlerinin değişkenleri arasındaki etkileşimlere ait bulgular ile uyumluluğunu ortaya çıkarmak maksadıyla doğruluğu aranan uzun süreli ilişki, AR karakteristik polinomunun ters köklerinin (Inverse Roots of AR Characteristic Polynomial) birim çemberinin iç bölgesinde ve merkeze yakın şekilde konumlanmış halde görülmesiyle Şekil 6 da net bir şekilde ispatlanmıştır. Bu da VAR modelimizin durağan olduğunu göstermektedir. Bu aşamayı etki tepki fonksiyonu ile devam ettirmek mümkündür. Devam eden bölümlerde ise varyans ayrıştırması analizi kullanılarak bağımsız değişkenlerden hanginin diğerlerine nazaran daha yüksek etki düzeyine sahip olduğu ortaya çıkarılacaktır.

Period	S.E.	CARI_DEN 1	GSYH1	SAV_HRC 1	SILAH_IT H1
1	1.87E+11	55.66196	44.33804	0.000000	0.000000
2	2.33E+11	42.38298	56.29998	0.000938	1.316105
3	2.40E+11	42.77240	54.17772	0.041134	3.008746
4	2.44E+11	41.61126	53.38961	2.089455	2.909669
5	2.45E+11	41.47475	53.25435	2.342231	2.928672
6	2.46E+11	41.24834	52.92125	2.918537	2.911873
7	2.46E+11	41.21212	52.86489	3.013015	2.909979
8	2.46E+11	41.19687	52.83030	3.048969	2.923855
9	2.46E+11	41.19292	52.82115	3.060121	2.925804
10	2.46E+11	41.19057	52.81848	3.060561	2.930393

Tablo 6 ABD'nin 1975 – 2017 Dönemleri için Varyans Ayrıştırması Analizi

Şekil 7 ABD'nin 1975 – 2017 Dönemleri için Etki Tepki Analizi

Değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi bulmak için kullanılan geleneksel eşbütünleşme yöntemleri yerini, tahmin sürecinde karşılaşılan içsellik ile ilgili problem ve elde edilen uzun dönem katsayıların yorumlanamaz olması nedeniyle, Hansen ve Phillips (1990) tarafından geliştirilmiş olan FMOLS, Park(1992) tarafından ortaya konan CCR ve Stock ve Watson(1993) tarafından geliştirilmiş olan DOLS yöntemlerine devretmiştir. Bu üç yeni eş-bütünleşme yöntemi (FMOLS, CCR ve DOLS) geleneksel yöntemlerde olduğu gibi kullanılacak olan serilerin farkta durağan olmaları koşuluna bağlıdır. Bu yönüyle benzer temellere dayansa da elde edilen verilerin katsayılarının yorumlanabilmesi olanağını sağlaması çalışmalar için büyük bir avantaj yaratmaktadır. ARDL metodunda olduğu gibi FMOLS, DOLS ve CCR metodlarında da küçük örneklerde güvenilir sonuçlar vermektedir. FMOLS, içsellik sorununa sebep olan parameternin kernel tahmincilerini kullanarak bu sorundan kurtulmaya çalışır. Bununla birlikte FMOLS, eş-bütünleşme denklemleri ve stokastik süreçler arasındaki uzun dönem bağlantılarının sebep olduğu sorunları ortadan kaldırmak amacıyla, hata terimlerinin ko-varyans matrisinden yararlanır.

FMOLS metodunun teorik temelleri aşağıdaki denklem ile gösterilebilir:

$$y_t^* = y_{t-1} \bar{w}_{12} \Omega_{22}^{-1} u_{2t} \quad (2)$$

Sapmalı korelasyon terimi

$$y_{12} = y_{12} - \bar{w}_{12}\Omega_{22}^{-1}\mathbb{Z}_{22} \quad (3)$$

Şeklinde gösterilebilir. Bu denklemde Ω ve $\mathbb{Z}$ terimleri, $u_t = (u_{1t}u_{2t}^1)^1$ artıkları kullanılarak hesaplanan uzun dönem ko-varyans katsayılarıdır. Bu durumda FMLOS tahmini aşağıdaki denklem (9) ile gösterilmiştir:

$$\theta = \begin{bmatrix} \alpha \\ \beta \end{bmatrix} = \left(\sum_{i=1}^T s_t y_t^* - T \begin{bmatrix} y_{12} \\ 0 \end{bmatrix} = \sum_{i=1}^T (x_t^l d_t^l)^{-1} y_t^* - T \begin{bmatrix} y_{12} \\ 0 \end{bmatrix} \right) \quad (9)$$

Burada; $s_t = (x_t^l d_t^l)^1$ olarak verilmektedir. Ancak DOLS metodu, eş-bütünleşme denkleminde geri besleme etkilerini ortadan kaldıran, asimtotik olarak etkin bir tahmin edici ortaya koymaktadır. DOLS metodu aşağıdaki denklem (10) ile ifade edilebilir:

$$y_t = x_t^l \beta + d_{1t} \psi_1 \sum_{j=q}^r \Delta x_{t+j}^l \delta + u_{1t} \quad (10)$$

Burada, q ve r, hata terimleri arasındaki uzun dönem korelasyonu ortadan kaldırmayı sağlayan açıklayıcı değişkenlerin farkının alınmasına olanak tanır. Tahmin süreci, FMOLS ve CCR'de olduğu gibi asimtotik dağılıma sahip parametre tahminlerini ortaya koyar.

DOLS yöntemi, tahmine gecikmelerin ilave edilmesine olanak sağlayarak açıklayıcı olan değişkenlerin birinci farkını dikkate alır. CCR ise asimtotik olarak X^2 testinin uygulanmasına olanak verir.

Tablo 7 ABD için FMOLS, DOLS ve CCR Modelleri (1975 – 2017)

Değişkenler	Bağımlı Değişken: GSYH					
	Düzeltilmiş En Küçük Kareler Modeli (FMOLS)		Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS)		Kanonik Eşbütünleşme Regresyonu (CCR)	
	<u>T-statistics</u>	<u>P-value</u>	<u>T-statistics</u>	<u>P-value</u>	<u>T-statistics</u>	<u>P-value</u>
Cari_Den	-3.388344	0.0017	-2.221394	0.0352	-2.701486	0.0104

Sav_Hrc	-1.269968	0.2120	-0.348809	0.7300	-0.999302	0.3241
Silah_İth	-0.399626	0.6917	-0.643964	0.5252	-0.396886	0.6937
C	10.12331	0.0000	8.824162	0.0000	9.997656	0.0000

Tablo 8 Hindistan için FMOLS, DOLS ve CCR Modelleri (1975 – 2017)

Değişkenler	Bağımlı Değişken: GSYH					
	Düzeltilmiş En Küçük Kareler Modeli (FMOLS)		Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS)		Kanonik Eşbütünleşme Regresyonu (CCR)	
	<u>T-statistics</u>	<u>P-value</u>	<u>T-statistics</u>	<u>P-value</u>	<u>T-statistics</u>	<u>P-value</u>
Cari_Den	-1.306217	0.1995	-1.528379	0.1385	-0.535402	0.5956
Sav_Hrc	2.642385	0.0120	2.892417	0.0076	2.471971	0.0182
Silah_İth	1.012301	0.3180	-0.313263	0.7566	0.844839	0.4036
C	1.441730	0.1578	-0.195737	0.8463	0.961035	0.3428

Tablo 9 Suudi Arabistan için FMOLS, DOLS ve CCR Modelleri (1975 – 2017)

Değişkenl	Bağımlı Değişken: GSYH					
	Düzeltilmiş En Küçük Kareler Modeli (FMOLS)		Dinamik En Küçük Kareler Yöntemi (DOLS)		Kanonik Eşbütünleşme Regresyonu (CCR)	
	<u>T-statistics</u>	<u>P-value</u>	<u>T-statistics</u>	<u>P-value</u>	<u>T-statistics</u>	<u>P-value</u>
Cari_Den	8.739368	0.0000	2.718815	0.0115	6.323782	0.0000
Sav_Hrc	3.951450	0.0003	3.251882	0.0032	3.171377	0.0030
Silah_İth	-0.234717	0.8157	0.139591	0.8901	0.120702	0.9046
C	2.398288	0.0216	1.282721	0.2109	2.119603	0.0408

Tablo 10 Hausman Testi Sonuçları

Correlated Random Effects - Hausman Test
Pool: PDA

Test cross-section random effects					
Test Summary		Chi-Sq. Statistic		Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random		16.274787		3	0.0010
** WARNING: estimated cross-section random effects variance is zero.					
Cross-section random effects test comparisons:					
Variable		Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
SAV_HRC?	-1324531.888036	18177309.408975	146562585489989.34		0.1072
CARI_HS?	1.835923	3.641218	0.544222		0.0144
SILAH_ITH?	-776.477927	-492.213723	8441.488729		0.0020

Tablo 11 Gelişmiş Ülkeler için Panel Veri Analizi Sonuçları

Dependent Variable: GSYH?				
Method: Pooled Least Squares				
Date: 05/05/20 Time: 01:19				
Sample: 1975 2017				
Included observations: 43				
Cross-sections included: 5				
Total pool (balanced) observations: 215				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	1.76E+12	4.92E+11	3.568884	0.0004
SAV_HRC?	-1324532.	12589438	-0.105210	0.9163
CARI_HS?	1.835923	1.093818	1.678455	0.0948
SILAH_ITH?	-776.4779	217.9177	-3.563170	0.0005
Fixed Effects (Cross)				
_FRANSA--C	-4.97E+10			
_INGiltere--C	2.89E+11			
_ALMANYA--C	5.84E+11			
_ITALYA--C	-2.19E+11			
_KANADA--C	-6.04E+11			
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
R-squared	0.274127	Mean dependent var	1.45E+12	
Adjusted R-squared	0.249580	S.D. dependent var	9.37E+11	

S.E. of regression	8.11E+11	Akaike info criterion	57.71828
Sum squared resid	1.36E+26	Schwarz criterion	57.84370
Log likelihood	-6196.715	Hannan-Quinn criter.	57.76896
F-statistic	11.16768	Durbin-Watson stat	0.088314
Prob(F-statistic)	0.000000		

Probabilite = 0.050 > 0.0010 olduğu için H0 hipotezi reddedilir. Yani rastsal etki yoktur şeklinde yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla model sabit etki ile tahmin edilebilmektedir. Sabit etki tahminine ait sonuçlar aşağıda gösterilmektedir. Eğer yapılan test sonucunda alternatif hipotez olan (H1) reddedilseydi, bu durum modelin rastsal etkili olduğunu gösterecekti. Aşağıda şekil 6 da sabit etki tahmin sonuçları gösterilmiştir.

Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Kanada baz alındığında panel veri analizi sonuçları savunma harccamaları için probabilite 0.9163, cari denge 0.0948 ve silah ithalatı için ise 0.0005 olarak elde edilmiştir. Bu bulgular; Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Kanada için bağımsız değişkenlerden savunma harcamaları ve cari dengenin ekonomik büyümenin en önemli göstergelerinden biri olan GSYH'yı etkilemediğini açıkça ortaya koymuştur. Bununla birlikte, silah ithalatının Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya, Kanada için GSYH'yı etkilediği panel veri analizi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu ampirik sonuçlar, makroiktisadi parametrelerden ziyade savunma sanayisi ve onun alt parametrelerinin GSYH'yı etkilediğini göstermektedir. Özellikle gelişmiş bazı ülkeler için ortaya çıkan bu sonuçlar savunma sanayisi ile iktisadi büyümenin çok yakın ilişkili olduğunu kanıtlamıştır.

$$\ln(GSYIH)_t = \alpha_0 + \alpha_1 \ln(sav. harc.)_t + \alpha_2 \ln(Silah ihr.)_t + \alpha_3 \ln(cari denge)_t + e_t(1)$$

$\alpha_0, \alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ tahmini parametreler, “t” zaman endeksi ve “e” ise hata katsayısıdır.

Çalışmadaki her iki model de GSYİH, savunma harcamaları, silah ihracatı ve cari denge değişkenlerinden oluşmaktadır ve değişkenler arası korelasyon durumunu gösteren panel veri analizinin ln fonksiyon eşitliğidir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Savunma harcamaları, kamu harcamalarından savunma hizmetleri adına ayrılan kısımır. Bununla birlikte savunmaya ayrılan pay, tehdidin artma fonksiyonuyla doğru orantılı bir şekil izlemektedir. Savunma harcamalarına egemenliğin bedeli olan harcamalar olarak bakmak mümkündür. Dünya üzerinde netlik ortamı olmadığı sürece, büyük güçlerin dünya üzerinde egemenlik idealleri devam ettikçe küçük büyük her devletin bu harcamalara yönelmesi devam edecektir. Tarihten beri savunmaya devletlerce pay ayrılmış bu payın miktarı dönemsel olarak artış ya da azalış trendi izlemiştir ancak hiçbir zaman bu harcamalardan tamamen vazgeçilmiş değildir.

Ülkeler karşılaştıkları ve karşılaşma potansiyeli yaşadıkları her türlü iç ve dış tehdide karşı milli gelirlerinden savunma harcamalarına pay ayırmaktadır. Ülkeler için önemli olan ayrılan bu payın düzeyidir. Savunma harcamalarına ayrılacak kaynağın seviyesini optimal düzeyde tutmak ülkelerin temel hedefi olmalıdır. Nihayetinde savunmaya az kaynak ayırmak ve yeterince önem göstermemek ülkenin güvenliği tehlikeye sokabilir. Bu olası tehlike sonucunda, ülkede istikrarsızlık ortamı oluşabilir ve bu da ülkeye yapılacak olan yatırımların azaltılmasını ve dolayısıyla büyümeyi etkileyebilir. Bunun tam aksine savunmaya gereğinden fazla kaynak ayırmak, diğer kamu harcamalarında azalmayı beraberinde getireceğinden büyümeyi olumsuz etkileyebilir.

Soğuk savaş döneminde her iki büyük gücün ve bunlara bağlı alt ülkelerin, çevre ülkelerin savunma harcamalarında yükseliş izlenmiştir. Berlin duvarının yıkıldığı dönemde ve Soğuk savaşın nihayete erdiği dönemde savunma harcamalarına düşüş görülmüştür. Ancak devam eden dönemde öncelikle 11 Eylül terör saldırılarında olmak üzere savunma harcamaları tekrar yükseliş trendine girmiştir. Bu yükselişin en büyük nedeni tekrar gün yüzüne çıkan çatışma ortamıdır.

Milyarlarca insanın yaşadığı dünyamızda farklı tarihlerde ve farklı büyüklüklerde binlerce savaş yaşanmıştır. Tarihin ilk yıllarında değerli madenler için üretim faktörleri için yapılan savaşlar devam eden dönemde dini sebeplerle, kültürel etnik sebeplerle yapılmaya devam etmiştir. Günümüzde halen benzer sebeplerle savaşlar

yaşanmaktadır. Hatta gelişmiş ülkeler halen bu gün gelişmemiş ülkeler üzerinde sömürgeci anlayışla hareket etmektedirler.

Ülkelerin savunma harcamalarını belirleyen bir çok faktör vardır. Ancak ülkelerin ekonomik gelişmişlik durumuna göre incelendiğinde gelişmiş ülkelerin daha fazla savunma harcaması yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte savunma harcamaları miktarı artan gelişmiş ülkelerin, savunma harcamalarının GSYH miktarına oranının gelişmekte olan ülkelerle kıyaslandığında daha düşük seviyede olduğu görülmektedir.

1973 yılında Benoit tarafından savunma harcamaları ile ilgili olarak yapılan ilk çalışmanın sonrasında bu konuda çalışmalar yapan kurumlar kurulmuştur. SIPRI, IISS ve ACDA diye kurumlar aracılığıyla araştırmalar sistemsal hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu kurumlar aracılığıyla bizim de araştırmada yer verdiğimiz silah ithalat ihracat miktarı, nükleer silah faaliyetleri, savunma harcamaları vb. değişkenler incelenmiş ve düzenli olarak rapor edilmiştir.

Benoit'in bu konuda yaptığı ilk çalışmada savunma harcamalarının ekonomik büyümeye etkisinin pozitif olduğu ileri sürülmüştür. İlerleyen zamanlarda araştırmacılar bu konuda çalışmalar yapmaya devam etmiştir. Farklı değişkenler, farklı tarih aralıkları, farklı metotlar ile incelenen konular farklı sonuçlar vermiştir. Araştırmacılar savunma harcamalarının ekonomik büyüklüğe etkisinin yanında enflasyon, cari denge, AR-GE gibi birçok değişken daha eklenmiştir. Ekonomik büyüme üzerinde savunma harcamalarının etkileri üzerine birçok farklı görüşün olmasına sebep olmuştur. Neo-Klasik yaklaşıma göre savunma harcamaları, diğer harcamaların üzerine dışlama etkisi gösterir. Bu dışlama etkisi ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiye yol açacaktır. Askeri Keyneyen Yaklaşımda ise savunma harcamaları ülke ekonomisi üzerinde pozitif dışsallık sağlamak suretiyle ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir.

Bu çalışmada savunma harcamalarının, cari dengenin ve silah ihracatının ekonomik büyüme üzerinde etkisini incelemek amacıyla model kurulmuştur. Modelin tahmininden önce serilerin durağanlığı kontrol edilmiştir. ABD, Hindistan ve Suudi

Arabistan için p değeri 0.05'in üstünde ve mutlak değerce bakıldığında t-istatistiği kritik değere kıyaslandığında istenen optimal değerde olmadığı görülmüştür.

Modelde kullandığımız değişkenler istatistiksel olarak anlamlıdır ve bağımlı değişken olan ekonomik büyümeyi açıklamaktadır. Tahmin sonuçlarına göre ekonomik büyüme, silah ihracatı, cari denge, savunma harcamaları değişkenleri arasındaki ilişkinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Bağımlı değişken olarak ele aldığımız ekonomik büyüme dinamiktir, devamlı gelişmeye işlenmeye açıktır ve bağımsız değişkenlerin durumundan etkilenmektedir. Gelişmiş ülkeler, diğer ülkelere karşı caydırıcı konumlarını muhafaza etmek ve silahlanma yarışında önde gitmek için, ekonomilerini ve savaş ekonomilerini canlı tutmak için aynı zamanda gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler üzerinde olan ideallerini gerçekleştirebilmek istedikleri için silahlanma eğilimlerine devam edecektir. Takip eden yıllarda kara, hava, deniz savunma araçları yetersiz olacak ve gelişen teknolojiyle birlikte bu yarış nükleer silahlar, uzay teknolojisi gibi yapılara evrilerek savunma sistemlerinin önemi devam edecektir.

Bu bilgilerden hareketlerle ülkemizi düşündüğümüzde, savunma sanayisini güçlendirmek için yapılan harcamaları terörle mücadele, mülteci sorunu gibi sebepler tetiklemektedir.

Gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm ülkeler için savunma harcamalarını optimal düzeyde tutmak ve yeterli kaynak ayırmak ülke ekonomisi için son derece önemlidir. Çünkü savunmaya ve savunma sanayisine yapılan yatırım ölü bir yatırımdan ziyade uzun vadeli ekonomik kazanç kapısıdır.

KAYNAKLAR

- Akcan, A. T.** (2019). Türkiye’de yatırım ve askeri harcamalarının ekonomik büyümeye etkisi: 1982-2017 ARDL sınır testi yaklaşımı. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 15(2), 359-369.
- Al-Jarrah, M. A.** (2005). Defense spending and economic growth in an oil-rich country: The case of Saudi Arabia. *Pakistan Economic and Social Review*, 151-166.
- Alptekin, A., & Levine, P.** (2012). Military expenditure and economic growth: A meta-analysis. *European Journal of Political Economy*, 28(4), 636-650
- Al-Yousif, Y. K.** (2002). Defense spending and economic growth: Some empirical evidence from the Arab Gulf region. *Defence and Peace Economics*, 13(3), 187-197.
- Anyanwu, S., & Aiyedogbon, J. O. C.** (2011). Defence expenditure and economic growth in Nigeria: A vector-error correction model (VECM) approach. *Asian Journal of Empirical Research*, 1(2), 31-40.
- Asiloğulları, M., & Ceyhan, M. S.** OECD ülkelerinde savunma harcamalarının büyüme üzerindeki etkisi. *Kapadokya Akademik Bakış*, 3(1), 25-49.
- Augier, M., McNab, R., Guo, J., & Karber, P.** (2017). Defense spending and economic growth: evidence from China, 1952–2012. *Defence and Peace Economics*, 28(1), 65-90.
- Aydemir, A. F., Özdemir, D., Kabadayı, B., & Emsen, Ö. S.** G-20 Ülkelerinde İşsizlik ve Askeri Harcamalar Arasındaki İlişkiler The Relationships between Military Expenditures and Unemployment in G-20 States.
- Baran, T.** Türkiye’de savunma sanayi sektörünün incelenmesi ve savunma harcamalarının ekonomi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 58-81.
- Bekmez, S., & Akif DESTEK, M.** (2015). Savunma Harcamalarında Dışlama Etkisinin İncelenmesi: Panel Veri Analizi. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 91-110.
- Bilişli, K.** (2011). Askeri keynesçilik. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 7-22.
- Canbay, S., & PİRALİ, K.** Türkiye’de savunma harcamaları ile yenilenebilir enerji tüketiminin enerji ithalatı üzerindeki etkileri. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 11(21), 398-410.
- Canbay, Ş., & Mercan, D.** (2017). Savunma harcamalarının ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesine etkisi: türkiye örneği.
- Chang, T., Lee, C. C., Hung, K., & Lee, K. H.** (2014). Does military spending really matter for economic growth in China and G7 countries: the roles of dependency and heterogeneity. *Defence and Peace Economics*, 25(2), 177-191.
- Churchill, S. A., & Yew, S. L.** (2018). The effect of military expenditure on growth: an empirical synthesis. *Empirical Economics*, 55(3), 1357-1387.
- Çetinkaya, M., Çetinkaya, A. T., & Aksoy, E.** (2017). Askeri harcamalar özelinde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 210-225
- d’Agostino, G., Dunne, J. P., & Pieroni, L.** (2010). Assessing the effects of military expenditure on growth. *Oxford handbook of the economics of peace and conflict*. Oxford University Press, Oxford.
- Dash, D. P., Bal, D. P., & Sahoo, M.** (2016). Nexus between defense expenditure and economic growth in BRIC economies: An empirical investigation.

- Destek, M. A.** (2016). Nato ülkelerinde askeri harcamalar ve ekonomik büyüme ilişkisi: yatay kesit bağımlılığı altında panel veri analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(28), 209-223.
- Dickey, D. A., Fuller, W. A.** (1981). The likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Econometrica*, (49), 57-72.
- Dunne, J. P., & Nikolaidou, E.** (2005). Military spending and economic growth in Greece, Portugal and Spain. *Frontiers in Finance and Economics*, 2(1), 1-17.
- Dunne, J. P., & Nikolaidou, E.** (2012). Defence spending and economic growth in the EU15. *Defence and Peace Economics*, 23(6), 537-548.
- Dunne, P., Nikolaidou, E., & Roux, A.** (2000). Defence spending and economic growth in South Africa: A supply and demand model. *Defence and Peace Economics*, 11(4), 573-585.
- Durgun, Ö., & Timur, M. C.** (2017). Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: türkiye analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (54), 126-137.
- Duyar, M., & KOÇOĞLU, M.** Askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerine etkisi; sahra altı afrika örneği the impact of military expenditure on economic growth in sub-saharan africa model.
- Enders, W.** (1995). *Applied Econometric Time Series*. New York: Iowa State University.
- Erdem, M. S., & SEZGİN, S.** Savunma harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisi: dünya ve türkiye'nin genel bir görünümü. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(12), 315-333.
- Gökhunar, R.** (2004). Savunma Harcamalarını Belirleyen Faktörler ve Ekonomik Büyümeye Etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(01).
- Gujarati, D. N.** (1999). *Temel Ekonometri* (Çev. U. Senesen ve GG Senesen). İstanbul, Turkey: Literatür Yayınları.
- Hansen, B. E., & Phillips, P. C.** (1990). Estimation and Inference in Models of Cointegration: A Simulation Study. *Advances in Econometrics*, 8(1989), 225-248.
- Hirnissa, M. T., Habibullah, M. S., & Baharom, A. H.** (2009). Military expenditure and economic growth in Asean-5 countries. *Journal of sustainable development*, 2(2), 192-202.
- Karaca, O.** (2011). Türkiye'de Enflasyon-Büyüme İlişkisi: Zaman Serisi Analizi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4(2), 247-255.
- Karagol*, E., & Palaz, S.** (2004). Does defence expenditure deter economic growth in Turkey? A cointegration analysis. *Defence and Peace Economics*, 15(3), 289-298.
- Karakurt, B., Şentürk, S. H., & Şahingöz, B.** (2018). Türkiye'de Savunma Harcamalarının Enflasyon Üzerindeki Etkisi: Yapısal Kırılmalı Eşbütünleşme Analizi. *Maliye Dergisi*, 154-170.
- Kaya, S. S.** (2013). Türkiye'de savunma harcamalarının iktisadi etkileri üzerine nedensellik analizi (1970–2010). *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 17-38.
- Khilji, N. M., Mahmood, A., & Siddiqui, R.** (1997). Military expenditures and economic growth in Pakistan [with Comments]. *The Pakistan Development Review*, 791-808.
- Kılıç, N. Ö., Açdoyuran, B., & Beşer, M.** G-8 Ülkelerinde Askeri Harcamalar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 13(2), 136-146.
- Kollias, C.** (1997). Defence spending and growth in Turkey 1954–1993: a causal analysis. *Defence and Peace Economics*, 8(2), 189-204.

- Korkmaz, Ö., & Bilgin, T.** (2017). Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: türkiye ve amerika birleşik devletleri'nin karşılaştırmalı analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (18), 289-316
- Kutlar, A.** (2009). *Uygulamalı Ekonometri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Malizard, J.** (2010). Causality between economic growth and military expenditure: The case of France. *Defense & Security Analysis*, 26(4), 401-413.
- Mangır, F., & Kabaklarlı, E.** (2016). Defence Expenditures and Economic Growth Nexus: A Panel Data Analysis. *Economic Insights-Trends & Challenges*, 68(1).
- Özdemir, D., Gerni, C., Aydemir, A. F., & Emsen, Ö. S.** Türkiye'de Askeri Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler (1980-2016) Relations Between Military Spending and Economic Growth in Turkey (1980-2016).
- Park, J. Y.** (1992). Canonical Cointegrating Regressions. *Econometrica*, 60(1), 119-143.
- Phiri, A.** (2019). Does military spending nonlinearly affect economic growth in South Africa?. *Defence and Peace Economics*, 30(4), 474-487.
- Sezgin, Ş., & Sezgin, S.** (2018). Ekonomi ve askeri darbeler ilişkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(6), 375-387.
- Sezgin, Ş., & Yağtu, G.** Türkiye'de savunma harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(8), 1-13.
- Shahbaz, M., Afza, T., & Shabbir, M. S.** (2013). Does defence spending impede economic growth? Cointegration and causality analysis for Pakistan. *Defence and Peace Economics*, 24(2), 105-120.
- Stock, J., & Watson, M.** (1993). A Simple Estimator of Cointegrating Vectors in Higher Order Integrated Systems. *Econometrica*, 61(4), 783-820.
- Sümer, K. K.** (2005). Savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisinin incelenmesi. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1(01), 82-91.
- Taha, E. Ğ. R. İ., TİMUR, B., EĞRİ, C. Ö., & BAYRAKTAR, Y.** Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleri için Ekonomik Büyüme ve Savunma Harcamaları İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Siyaset Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5), 139-153.
- Tarı, R., & Bozkurt, H.** (2006). Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin VAR Modelleri İle Analizi (1991.1-2004.3). *Ekonometri ve İstatistik e-Dergisi*, (4), 1-16.
- Taspinara, K. K. G. N., & Sadeghieha, M.** (2015). Military expenditure and economic growth: The case of Turkey. *Procedia Economics and Finance*, 25, 455-462.
- Topal, M. H.** (2018). Türkiye'de Askeri Harcama ve İşsizlik İlişkisi: Çoklu Yapısal Kırılmalar Altında Eşbütünleşme Analizi ve Zamanla Değişen Nedensellik. *ICPESS 2018 PROCEEDINGS Volume 2: Ecomonic Studies*, 139.
- Topal, M. H.** (2018). Türkiye'de Askeri Harcamalar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Bir Analizi (1960-2016). *Maliye Dergisi*, 174, 175-202
- Tuncay, Ö.** (2017). Finansal Serbestleşme Sonrası Dönem Savunma Harcamalarının Ekonomik Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 23-37.
- Turan, T., Karakaş, M., & Özer, H. A.** Askeri Harcamalar ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik Analizi.
- Üçler, G.** (2017). Türkiye'de Savunma Harcamaları ve İşsizlik Oranları: 1980-2014 Dönemi İçin Ekonometrik Bir Analiz. *Journal of Yaşar University*, 12(46), 161-170.
- Ünsal, M. E.** G7 ülkelerinde askeri harcamalar ve ekonomik büyüme: panel veri analizi. *The Journal of Social Science*, 4(7), 25-33.
- Ünzüle, K. U. R. T., & KILIÇ, C.** Küreselleşmenin savunma harcamaları üzerindeki etkisi: Türkiye için VAR ANALİZİ. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(1), 237-247.

- Yakovlev, P.** (2007). Arms trade, military spending, and economic growth. *Defence and peace economics*, 18(4), 317-338.
- Yantur, P., & Gürson, A. P.** (2019). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Üzerine Araştırma: ABD, Japonya ve Fransa Örneği. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 163-182.
- Yazgan, Ş., Ceylan, R., & Mollavelioglu, M. Ş.** (2018). Seçilmiş NATO Ülkelerinde Askeri Harcamaların Yakınsaması: Doğrusal Olmayan Birim Kök Testinden Kanıtlar. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(37), 118-132.
- Yıldız, B., & Yıldız, G. A.** (2019). Ortadoğu ülkelerinde askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: bootstrap panel granger nedensellik analizi. *Journal of Turkish Court of Accounts/Sayıstay Dergisi*, (112).
- Yurttañıkmaç, Z., YURTTAÑIKMAÇ, Z. Ç., Amin, A. A. L. I., & Emsen, Ö.** (2012). Askeri harcamalar, ambargo ve ekonomik büyüme: İran üzerine bir uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(2), 171-190.
- Zeynep, K. Ö. S. E., GÖLPEK, F., & DOĞAN, F. C.** SAVUNMA HARCAMALARININ EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ. *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 30-40.
- Ersöz, F., & Kabak, M.** (2010). Savunma sanayi uygulamalarında çok kriterli karar verme yöntemlerinin literatür araştırması. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 9(1), 97-125.
- DEMİRTAŞ, Ö., & AKDOĞAN, A.** (2014). BULANIK ORTAMDA TEDARİKÇİ SEÇİMİ: SAVUNMA SANAYİ'NE YÖNELİK BİR UYGULAMA. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (43), 203-222.
- Özlü, H.** (2006). *İkinci Dünya Savaşından günümüze Türkiye'de savunma sanayinin gelişimi (1939-1990) (Doctoral dissertation, DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü).*
- KÖSEOĞLU, A. M.** (2011). Savunma sanayi stratejisinin yeniden belirlenmesi ve Türkiye'nin güvenliğine etkisi. *SAREM Stratejik Arastirmalar Dergisi*, 9(17), 123-156.
- Gürsakal, G. G.** (2010). Osmanlı ve büyük güçlerin askeri harcamalarına karşılaştırmalı bir bakış (1840-1900). *Gazi Akademik Bakış*, (07), 115-131.
- Dilara, A. Y. L. A.** (2020). D-8 Ülkelerinde Askeri Harcamalar ve Ekonomik Büyüme Üzerine Panel Veri Analizi. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1), 141-169.
- Erdoğan, S.** (2006). Savaş ve askeri ekonomi. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 7(25), 2-7.
- Karakayaa, C., & Sahinoglu, T.** (2020). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Business and Economics Research Journal*, 11(2), 335-351.
- BUDAK, H., & UZLAŞIR, S. Y.** (2018, October). Askeri Harcamalar ve Dış Borç Arasındaki İlişkinin Analizi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. In *ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies)* (No. 5).
- ALTUN, N.** (2017). Savunma Harcamaları Düzeyinin Belirlenmesi: Teorik Bir Tartışma. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(2).
- Yüksel, C., & Songur, M.** (2011). Kamu harcamalarının bileşenleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: ampirik bir analiz (1980-2010). *Maliye Dergisi*, 161, 365-380.
- ATILLA, Y., & Recep, K. Ö. K.** Askeri Harcamaların İktisadi Büyümeye Etkisi: Sistem GMM Yaklaşımı. *İzmir İktisat Dergisi*, 35(2), 299-316.

KOÇOĞLU, M., & DUYAR, M. (2014). *Askeri Harcamaların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi; Afrika Ülkelerinden Sub-Saharan Afrika Örneği* (Master's thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi).

Taha, E. Ğ. R. İ., TİMUR, B., EĞRİ, C. Ö., & BAYRAKTAR, Y. (2017). Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleri için Ekonomik Büyüme ve Savunma Harcamaları İlişkisi: Panel Veri Analizi. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 5(5).

Candar, Ö. (2003). *Military expenditures and economic growth in Turkey* (Doctoral dissertation, Bilkent University).

Çevik, E. İ., & Bektaş, G. (2019). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Balkan Journal of Social Sciences/Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16).

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad :Sümeyye ÖZBURAK
Doğum Tarihi ve Yeri : 15.04.1993 İznik
E-posta : sumeyyetosun.16@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2014, Anadolu Üniversitesi, İİBF, İşletme
- **Yüksek Lisans** : 2020, Bursa Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası Politik Ekonomi

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

-
-

TEZDEN TÜRETİLEN ESERLER, SUNUMLAR VE PATENTLER:

-
-
-

DİĞER ESERLER, SUNUMLAR VE PATENTLER:

-
-